

Danskernes Historie Online

Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt vores arbejde – Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

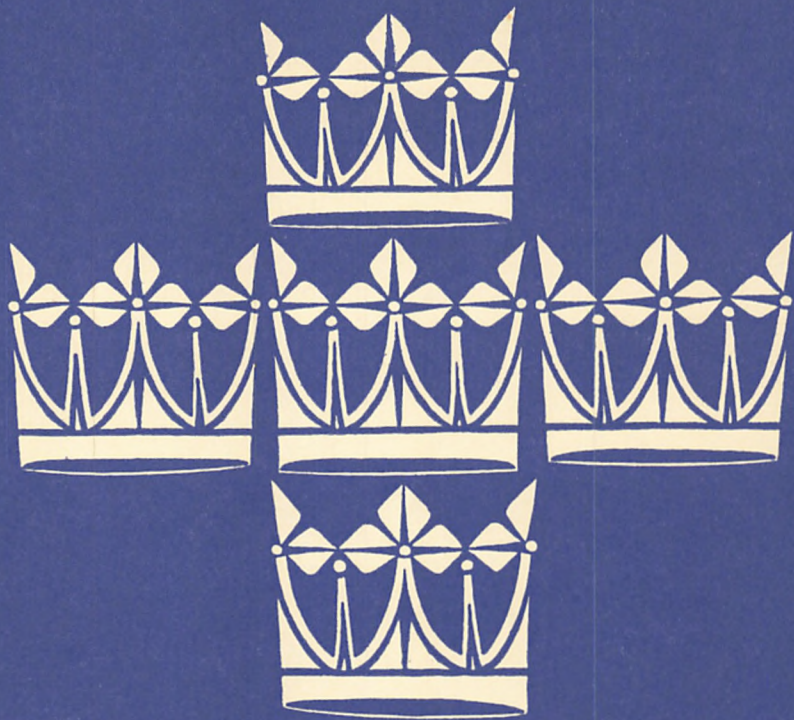
Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskerens Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

Rutger Croneborg: Något om svensk adlig heraldik under den senare karolinska tiden	9
Sven Tito Achen: En genopdagat dansk adelsslægt	19
Henrik Degerman: Vase och grönvita färger	22
Heraldica varia	25
Sven Bankeström: Medeltida begravningsvapen i Kristdala kyrka	33
Hans Chr. Bjerg: Grønlands våben	39
Ny heraldisk litteratur	49
O. H. M. baron Haxthausen: Dåbsfadet i Ønslev kirke	53
Nutida heraldik	56

Något om svensk adlig heraldik under den senare karolinska tiden

Av Rutger Cronborg

I DENNA tidskrift har tidigare lämnats några upplysningar från den inventering och registrering av vapenbilder och heraldiska former hos de på Riddarhuset i Stockholm befintliga vapensköldarna, vilken nu fullföljts till och med den senare karolinska tiden*). Förutom konung Carl XII:s regeringstid har därvid även medtagits drottning Ulrika Eleonoras korta regeringstid, eftersom de adelsmän, friherrar och grevar, som av henne begåvades med vapensköld så gott som alla varit Carl XII:s krigare eller ämbetsmän.

Såsom framgår av föregående artikel förekom under konung Carl XI:s regering ett mycket omfattande adlande, varvid vissa befattningar och tjänstegrader i regel systematiskt medförde adelskap, friherrlig eller grevlig värdighet. Detta system fullföljdes i princip under den senare karolinska tiden. Konung Carl XII var dock mera sparsam med adlande än sin fader. De första krigsåren förekom endast obetydligt adlande. Konungen hade tydligen annat att tänka på. Efter sla-

get vid Fraustadt 1706 utsågs emellertid generalen Rehnsköld till fältmarskalk och greve (nr 48) och nästan samtidigt blev den förre livdrabantchefen Arvid Horn också greve (nr 53). Ytterligare några grevar och friherrar tillkommo vid denna tid. Under marschen till Ryssland, slaget vid Poltava och vistelsen i Bender förkom föga adlande. De sista åren i Turkiet, under vistelsen i Stralsund och efter återkomsten till Sverige 1714 började dock Carl XII att utdela adelskap och högre värdigheter i ökad omfattning.

Under konungens tjuogoåriga regeringstid utnämndes 16 grevar, 33 friherrar och 249 adelsmän; sålunda tillhoppa 298 nya ätter, vilket udgör ungefär hälften av vad Carl XI hade åstadkommit under motsvarande tid.

Annorlunda blev det under drottning Ulrika Eleonoras knappt tvååriga regeringstid. Hon utnämnde 13 grevar, 49 friherrar och 174 adelsmän, sålunda tillhoppa 236 nya ätter. Detta var till övervägande delen Carl XII:s många tappra och dugande krigare, vilka efter krigsårens slut kunde göra anspråk på belöning, liksom de många ämbetsmän, som under svåra förhållanden ombesörjt hemlandets administration. Möjligen kan också ha bidragit, att Ulrika Eleonora genom adlandet trodde sig kunna erhålla ma-

*) Jämför »Något om symboler och attribut i svenska adelsvapen från medeltid och Vasatid» i marshäftet 1969 och »Strövtag bland svensk adlig heraldik under den karolinska tiden fram till Carl XII» i marshäftet 1972.

Nr 1658 Törnecreutz, adlad 1719.

joritet på Riddarhuset för sina syften.

Under hela den senare karolinska tiden voro av de utnämnda mer än hälften officerare och återstoden ämbetsmän, diplomater och hovmän, däremot mycket få av andra civila yrken. Formellt naturaliserade utländska adelsmän voro fåtaliga, men antalet nyadlade av utländskt ursprung var betydande huvudsakligen från Balticum, Pommern och Tyskland. Endast ett ringa antal härstammade från andra länder. Vasatidens inslag av skotrar saknas nästan helt.

Eftersom *namnbildningen* ofta sammanhänger med heraldiken, bör först några ord nämnas därom. Ungefär hälften av de under perioden nyttkomna adelsnamnen motsvaras av talande eller delvis talande vapen. De heraldiskt klingande namnen äro fortfarande ofta förekommande, men det blir samtidigt allt vanligare att vid adlandet behålla det borgerliga namnet oförändrat, vad beträffar namn av tyskt ursprung i regel med tillägg av prefixet *von*. Däremot förekommer

under denna period icke prefixet *af*. Det blir därjämte alltmer ovanligt att grevar och friherrar efter släktnamnet foga ett ortsnamn. Några godsdonationer förekom icke under denna tid.

De heraldiska formerna under här ifrågakarande period ansluta sig i huvudsak till vad som var brukligt under den tidigare karolinska tiden. Man kan likväl säga att heraldiken särskilt under Ulrika Eleonoras tid blev allt yvigare med en omväxling och fantasifullhet, som stundom är fascinerande. Denna tidens heraldik skiljer sig sålunda väsentligt från de strikta medeltida former, som numera anses korrekta, men saknar likväl icke intresse såsom uttryck för karoliner-nas ofta bombastiska smak och stil.

Eftersom heraldiken rätteligen kräver att varje vapen skall vara oliklart varje annat, bör det framhållas, att Riddarhuset vid Carl XII:s trontillträde redan inregistrerat mer än 1500 ättevapen. Det gällde därför att hitta på nya kombinationer. Detta framgår tydligt av huru sköldarna utnyttjas. Fyrdelad sköld för adliga ätter har visserligen endast undantagsvis medgivits och endast för ätter av utländskt ursprung. Men även odelad sköld liksom rena häroldsbilder äro nu sällsynta. Däremot börjar sköldens uppdelning ske i de mest växlande former. Förutom delade, kluvna och styckade sköldar förekommer nu spetsar, mantelsnitt, strålar, strömmar, dubbla skuror, tinnskuror m. m. Särskilt under Ulrika Eleonoras tid synes denna utveckling påtaglig. Likaså kom bård till ökad användning, troligen utan att densamma haft någon speciell innebörd. — Grevar och friherrar föra liksom tidigare merendels fyrdelad sköld med hjärtvapen, grevar stundom även sexdelad. Merå anmärkningsvärda äro de enstaka grev-

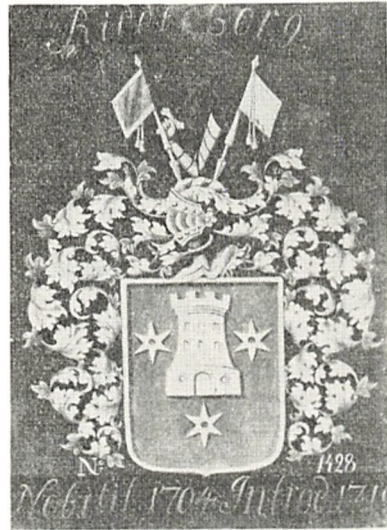
liga och friherrliga vapen, som föra odelad sköld, såsom greve Dohna (nr 65) och friherre d'Albedyhll (nr 183), möjligen förebådande de förenklade heraldiska former, som emellanåt förekomma längre fram under 1700-talet.

Beträffande de *heraldiska färgerna* eller tinkturena må nämnas, att man under Ulrika Eleonoras tid stundom började använda purpur, vilken färg tidigare knappast förekommit inom svensk adlig heraldik. Liksom tidigare dominera i övrigt guld och blått, alltså de svenska färgerna.

Bitecken äro mycket sällsynta i svensk heraldik. Tornérkrage eller lambell förekommer dock hos de friherrliga ätterna Stuart (nr 111) och von Düben (nr 139), i senare fallet när en yngre broder också erhöll friherrlig värdighet. Den liggande månskärnan förekommer visserligen i många vapen, men torde merendels syfta på anknytning till Turkiet, vartill rikliga tillfällen gavs under Carl XII:s tid.

När det gäller den mångfald vapenbilder med attribut och symboler, varav ifrågavarande tidsperiods vapensköldar överflöda, är det icke möjligt att i en tidsskriftsartikel åstadkomma en systematisk analys. I stället kommer tidens heraldik att huvudsakligen belysas genom ett antal exempel. Det må därvid framhållas att det här är fråga om undertecknads tolkning av vapenbildernas innebörd. Sköldebrevet, i den mån sådana finnas, giva i regel inga som helst förklaringar till deras betydelse. Dessutom blev det under denna period allt vanligare att det kungliga kansliet underlät att i vederbörlig ordning utfärda sköldebrev.

Talande vapenbilder förekomma som nämnts rikligt, ehuru oftast en-

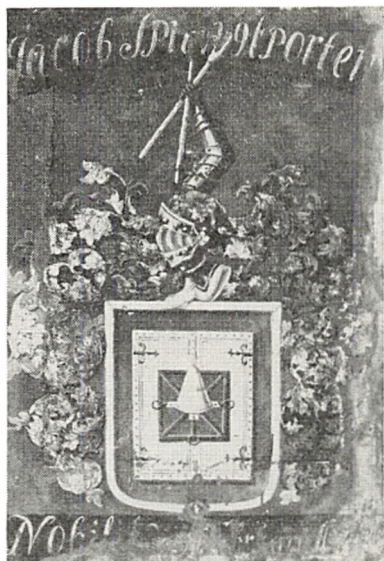

Nr 1428 Ridderborg, adlad 1704.

dast ett vapenfält är talande. Såsom exempel på ett talande vapen må nämnas det som förlänades adliga ätten *Törnecreutz* (nr 1658). Dess vapen utgöres av tre gyllene mantukors på blått fält omgivet av silverbård med åtta röda törnrosor. Hjälmprydnadens bägge strutsfjädrar kan betraktas som attribut för civil ämbetsmannatjänst. Den adlade Törne var nämligen amiralitetssekreterare och assessor.

Yrkesattribut såsom vapenbilder äro av växlande slag. Under den karolinska tiden varieras i synnerhet krigarattributen på mångahanda sätt. Här må anföras adliga ätten *Ridderborg* (nr 1428), som för ett vapen med gyllene borg omgiven av tre moletter eller sporrklingor på blått fält. Sporrklingan framträder nämligen ofta denna tid såsom attribut för riddare och kavallerister. Det var också två av Carl XII:s livdrabanter, som adlades med namnet Ridderborg.

Bragdvapen, varmed avses sådana

Nr 1740 Sprengtporten, adlad 1651.

med vapenbilder, som illustrera någon vapenbragd eller liknande händelse, förekomma under denna period företrädesvis bland grevliga och friherrliga vapen. Ett egenartat vapen erhöll emellertid den adliga ätten *Sprengtporten* (nr. 1740), nämligen på blått fält en gyllene port — en dubbelörr — med som det står i sköldbrevet en »inskruvad petard» eller sprängladdning. Vapenbilden syftar tydligen på någon krigarbragd, då den adlade sprängt sig igenom en fästningsport, men därom tåga källorna. Han var emellertid artilleriofficer i Riga och vapnets hjälmprydnad utgöres av tydliga artilleriattribut, nämligen sättare och viska. Vederbörande adlades visserligen redan 1651, men introducerades långt senare, varför detta vapen möjligen tillhör en äldre tidsperiod.

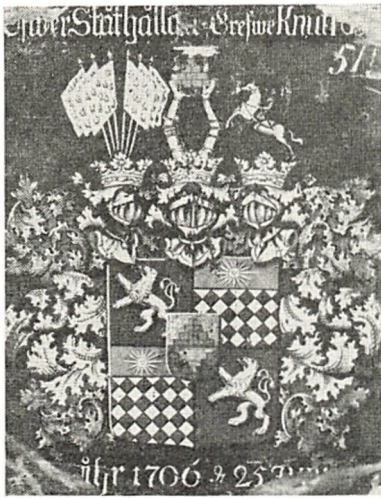
Vapenbilder med geografisk anknytning äro under denna period sällsynta. Såsom tidigare nämnts före-

kommer dock relativt ofta en månskära för att antyda att vederbörande varit verksam i Turkiet under Carl XII:s vistelse därstädes.

Vapenbilder med litterär eller vetenskaplig symbolik förekomma likaledes sparsamt. Mycket intressant är emellertid det vapen som förlänades adliga ätten *Polhem* (nr 1514). Den store uppfinnarens vapensköld är kluven med dexter fält rött, varpå fyra silverbalkar — alltså de Habsburgska färgerna — troligen syftande på österrikiskt ursprung. Överst på sinister sida ses en gyllene ginstam, varpå en våg belastad med två olika vikter, tydligen attribut för mekaniken. Därunder ett blått fält, varpå tre gyllene olikstora kvadrater bildande en rätvinklig triangel, alltså det pytagoreiska teoremet, ett matematiskt grundelement. Såsom hjälmprydnad föres ett uppstigande gyllene lejon hållande i ena ramen ett rött hus med »en Meridian cirkel horisont och polar linea» samt i undre ramen

Nr 1514 Polhem, adlad 1716.

Nr 51 Posse, grevlig 1706.

en »proportional cirkel« d. v. s. en passare, alltså tydliga astronomiska och matematiska attribut.

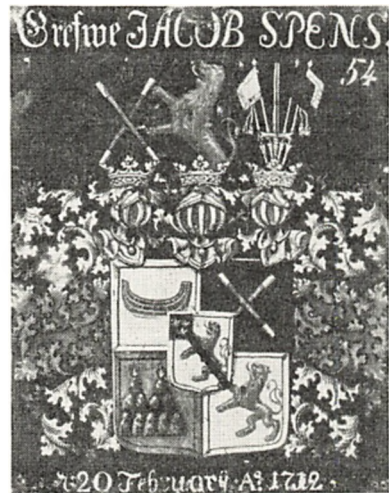
Vapenbilder med religiös symbolik äro föga framträdande under ifrågasvarande tidsperiod. Visserligen adlades alltså flera biskopars barn, ex.vis adliga ätterna *Swedenborg* (nr 1598) och *Benzelstierna* (nr 1628), men deras vapensköldar ha knappast framträdande religiös symbolik. Oftast förekommer dock ett eller annat kors i vapnet.

Vapenbilder hämtade från andra vapen förekomma företrädesvis på grevliga och friherrliga vapensköldar, varpå exempel lämnas i det följande.

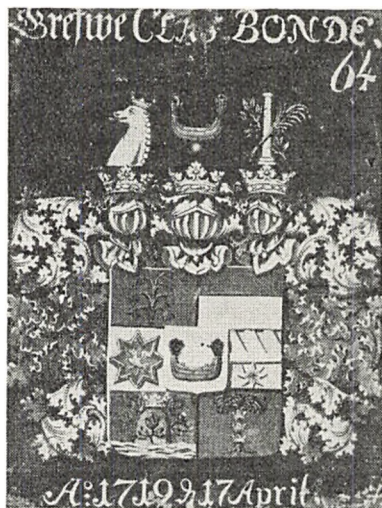
Grevliga ätten *Posse* (nr 51) har fyrdelad sköld med det medeltida ättevapnet i mitten. På fält 1 och 4 synes ett gyllene dubbelsvansat lejon på blått fält. Detta är troligen det svenska lejonet, en vapenbild, som återfinnes på flera vapen från denna tid. Det må observeras att flera ätter härstammande från Skottland som vapenbild föra det skottiska lejonet, rött

på gyllene fält. På fält 2 och 3 synes en strålände sol på röd ginstam över ett schackrutat fält i guld och blått. En strålände sol är känd såsom symbol för Guds godhet. Kanske dessa fält symbolisera Guds nåd över livets schackbräde? Troligen ett tidsenligt betraktelsesätt. Dexter hjälmprydnad med sex vita kronprydda fanor avse livgardets fana. Den förste greve Posse var nämligen chef för livgardet, däri även livdrabanterna ingingo. Mellersta hjälmprydnaden är hämtad från adliga ätten Posses vapen. Sinister hjälmprydnad är en ryttare på stegrande vit häst, ett under 1600-talet ofta förekommande attribut för generaler och fältherrar.

Grevliga ätten *Spens* (nr 54) har fyrdelad sköld med den skottiska ätten *Spens* vapen — förbättrat med Svea tre kronor — såsom hjärtvapen. Fält 1 är det Bondeska vapnet, ehuru utan påfågelsfjädrar i båtens stävar. Den förste greve *Spens'* hustru hette *Bonde*. På fält 2 synas två korsande fältherrestavar på blått fält, syftande

Nr 54 Spens, grevlig 1712.

Nr 64 Bonde af Säfstaholm, grevlig 1719.

på grevens generalsgrad. På fält 3 finnes två gröna eldsprutande berg på silver fält, ett vanligt bergsmannaattribut, givetvis därför att greven var president i bergskollegium. Fält 4 visar Skottlands röda lejon på guld fält, vilket även förekommer i hjärtvapnet. Dexter hjälmprydnad upprepar vapenbilden från fält 2 och den mellersta hjälmprydnaden vapenbilden från fält 4. Sinister hjälmprydnad med uppåtriktat svärd omgivet av fyra rytthandlar är ett typisk krigarattribut, greven hade ju också tidigare varit chef för livregementet till häst.

Grevliga ätten *Bonde af Säfstaholm* (nr 64) har sexdelad sköld med det medeltida ättevapnet i mitten. Fält 1 uppvisar en liljekonvalje på blått fält, vilket är adliga ätten Stakes vapen. Den förste grevens farmoder hette nämligen Stake. Fält 2 är delat i blått och guld, vilket är den gamla ätten Natt och Dags färger, troligen syftande på grevens mormoder med detta namn. Fält 3 uppvisar en åttauddig bastion på purpur fält,

samt inuti bastionen en fågel på rött fält. Möjligen kan detta syfta på grevens hustru, en friherrinna Sparre, genom vilken han blev ägare till Bergkvara slott. Fält 4 är friherrliga ätten Bielkenstiernas vapen, vilket är grevens modernevapen. På fält 5 finner man ett krönt grönt klot omgivet av gröna lagerblad. Detta torda vara en s. k. väderboll, som symboliserar lyckans obeständighet och som förekommer i andra Bondevapen. Fält 6 slutligen är Blekinge vapen, där den förste greven varit landshövding. Dexter hjälmprydnad ett gyllene krönt hästhuvud är svårare att tolka. Mellersta hjälmprydnaden är hämtad från grevliga ätten Bonde af Björnös vapen, där väderbollen infördes. Sinister hjälmprydnad visar en gyllene kolonn, som korsas av en lager- och en palmkvist. Kolonnen kan symbolisera ära, duglighet eller beständighet, lagern är ofta lärdomsattribut, men kan också vara segersymbol liksom palmkvisten.

Grevliga ätten *Sparre* (nr 74) har ett särdeles originellt vapen. Som förklaring härtill må nämnas, att den förste och samtidigt den siste av denna Sparre-ätt var krigare och deltog redan i slaget vid Lund 1676 samt följde sedan Carl XII under alla hans tidigare fälttåg, medföljde till Bender, där han kvarlämnades såsom högste chef, när konungen vistades i Demotika, samt återförde slutligen den svenska truppen från Bender till Stralsund 1714. Han blev både general och slutligen fältmarskalk efter konungens död. »Han var«, säges det, »av ett särdeles muntert sinnelag, varmed han också roade konung Carl XII.« Vapenskölden är sexdelad, varpå Sparreättens stamvapen i mitten på oval sköld, bakom vilken två fältherrestavar korsas. På fält 1 synes

ett uppåtriktat krönt svärd, över vilket fyra turkiska kroksablar korsas. Detta kan syfta på kalabaliken i Bender, vari Sparre deltog. Fält 2 och 5 visar ett turkhuvud i turban på rött fält. Många turkhuvud torde ha fallit för de svenska vapnen. Fält 3 visar en stegrande hjort över silverström på blått fält. Denna vapenbild är hämtad från friherrliga ätten Sparres vapen. På fält 4 synes en turbanklädd turkisk pascha på grönt fält. Kanske avses därmed den turkiske sultanen? Grönt är i varje fall profeten Muhammeds färg. De bägge palmkvistarna på fält 6 äro också hämtade från friherrliga ättens vapen. — Dexter hjälmprydads blå ryttare svingande en kroksabel på galopperande häst syftar möjligen på flyktande turkar. Mellersta hjälmprydningen visar en hel stad med torn och minaret, vilket tydligen avser staden Bender. Sinister hjälmprydning, en stegrande hjort omgiven av två fanor, är hämtad från friherrliga ättens vapen. Anmärkas bör även att de tre hjälmarna på vapenskölden prydas av grevliga kronor av

Nr 74 Sparre, grevlig 1720.

Nr 138 Giertha, friherrlig 1719.

numera i Sverige vedertagen typ. Detta är första gången dylika förekomma på Riddarhusets vapensköldar. Det kanske mest drastiska inslaget i det Sparreska vapnet är dock de bägge med gyllene schabrak pyntade kamelerna såsom sköldhållare. Under vapnet synes slutligen Axel Sparres initialer.

Friherrliga ätten *Giertha* (nr 138) har fyrdelad sköld med adliga ätten *Gierthas* talande vapen i mitten. På fält 1 synes en stegrande krönt röd häst på silver fält. Detta syftar på att drabantlöjtnanten *Giertha* i slaget vid Poltava avstod sin häst till Carl XII. Fält 2 visar ett gyllene krönt lejon på blått fält, vilket kan avse det svenska lejonet eller möjligen konungen själv. På fält 3 synes en karolinsk krigare stående på ett ben och stödjande sig på sin värja. Detta syftar på att *Giertha* före nysnämnda slag var svårt sårad i ena benet. Han lyckades likväl medfölja konungen till Bender. Fält 4 för tre gyllene kanoner balkvis över en blå ström gin-

Nr 146 von Psilander, friherrlig 1719.

balkvis på silverfält. Detta är givetvis ett krigarattribut, men kan därjämta syfta på framgångsrikt deltagande i Stralsunds försvar 1714 liksom Strömstads 1717. — Dexter hjälmprydnad utgöres av två vesselhorn i guld och blått, varemellan en femuddig silverstjärna, vilket är hämtat från adliga ättens vapen. Sinister hjälmprydnad består av ett gyllene antikt standar med lagerkrans under och omgivet av åtta blå ryttarstandar, varpå broderats ett gyllene C. De sistnämnda äro givetvis livdrabanernas standar. Vapenskölden flankeras av två sköldhållare, nämligen dexter en romersk krigare hållande ett antikt standar enligt ovan och sinister en harnesklädd riddare hållande ett blått ryttarstandar, varpå broderats adliga ätten Gierttas vapen, bägge stående på postament och givetvis avsedda som lämpliga krigarattribut.

Friherrliga ätten *von Psilander* (nr 146) för också fyrdelad sköld med hjärtvapen. Det var sjöofficeren Gustaf Psilander, sedermera amiral, som

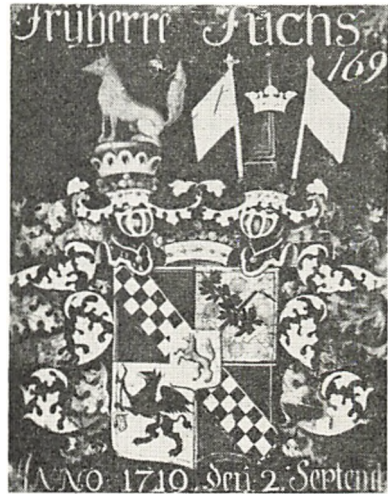
tilldelades detta vapen. Såsom fartygschef å skeppet Öland till skydd för en konvoj mötte han 1704 utanför Orfordness på engelska nordsjökusten åtta brittiska örlogsskepp, men vägrade att på anfordran stryka märsegel såsom honnör för engelska flaggan. Efter 4½ timmes strid mot övermakten måste han giva upp, dock utan att stryka flagg. På denna händelse syftar till en början hjärtvapnets delade sköld, överst ett stiliserat fartygsskrov på silver fält och därunder åtta gyllene kulor på blått fält, de sistnämnda tydligen syftande på de åtta brittiska skeppen. Fält 1 visar Gotlands vapen, där Psilander vid tiden för friherrevärdigheten var landshövding. Fälten 2 och 3 med ankare och musslor resp. korsande kanon och änterbila på röda fält äro att betrakte som sjöman- och sjömilitära attribut. På fält 4 synes två gyllene franska liljor på blått fält. Detta syftar troligen på att Psilander under tjänstgöring på holländska flottan deltagit i sjöslag mot fransmännen, vilka segrade. Dexter hjälmprydnad utgöres av en svensk örlogssflagga omgiven av åtta brittiska flaggor och syftar givetvis på drabbningen utanför Orfordness, sålunda ett typiskt inslag av bragdvapen. Sinister hjälmprydnad uppvisar ett rött dubbelsvansat lejon hållande ett knippe av sju pilar i ena framtassen. Innebörden härav är likväl hölj d i dunkel.

Friherrliga ätten *Fuchs* (nr 169) har fyrdelad sköld med talande hjärtvapen, en räv. Fält 1 och 4 ha på blått fält en balk schackrutad i guld och svart. Sistnämnda färger, som fördes av de tysk-romerska kejsarna, syfta troligen på österrikisk härkomst. En anfader hade varit geheimeråd hos kejsaren. På fält 2 synas två korsande värjor omgivna av fyra röda kulor,

den ena värjan omslingrad av grön lagerranka och den andra med avbruten spets, allt på silver fält. Detta syftar på att den blivande friherren Rutger Fuchs, som var en tapper och oförskräckt krigare, i slaget vid Gadebusch stötte så nära tillsammans med en dansk överste på motsidan att de råkade i envig, varvid dansken stupade. Fält 3 utgöres av en svart grip hållande en kroksabel på guld fält. Detta syftar på att Fuchs såsom överste för Södermanlands regemente vid Södra Stäket hindrade ryskt framträngande mot Stockholm 1719. Det är Södermanlands grip, som fattar tag i en rysk kroksabel, alltså ett bragdmotiv. Dexter hjälmprydnad visar en röd räv sittande på någon slags hermelinsbrämrad kudde, givetvis syltande på namnet Fuchs. Sinister hjälmprydnad utgöres av en krönt obelisk omgiven av två gyllene fanor. Obeliskens kan vare symbol för evig ära eller ståndaktighet, vilket passar bra för bragden vid Stäket. De rektangulära fanorna äro infanterifanor.

Efter dessa exempel på olika slag av vapenbilder bör ytterligare säges något om vapensköldarnas olika tillbehör.

Hjälmprydnaden har under här ifrågavarande period mycket växlande former. Det medeltida bruket att vapenbilden upprepas i hjälmprydnaden blir alltmera ovanligt. Samma gäller vesselhornen, som merendels ersättas av örningar. De från medeltiden stammande tvätungade lansfanorna ha ersatts av en riklig flora av olika fanor och flaggor. Man gör sålunda denna tid tydlig skillnad mellan infanterifanor, ryttarstandar och dragonfanor, men därtill komma stundom regementsfanor och fanor prydda med vapenbilder. Jfr friherrliga ätten Giertta. Sjöofficerars vapen prydas i

Nr 169 Fuchs, friherrlig 1719.

regel av svenska örlogsflaggor, men även andra flaggor förekomma syltande på tjänst i utländska mariner, ex.vis adliga ätten Ankarcrona (nr 1534). Jfr även friherrliga ätten von Psilander, där fiendeflaggor förekomma. Ett ovanligt fall är adliga ätten Jerlström (nr 1521), som för både örlogsflagga och ryttarstandar, eftersom två bröder adlades samtidigt, den ene sjöofficer och den andre kavallerist. Vidare må nämnas att hjälmprydnad med strutsfjädrar under denna period nästan uteslutande förekommer hos civila tjänstemän. Tidigare bruklig uppflyttning av adliga ätter till riddarklassen medförande krönt hjälm förekommer icke under denna tidsperiod. Ett fåtal i Sverige adlade ätter, som härstamma från gammal utländsk adel, ha däremot tillerkänts krönt hjälm.

Hjälmtäcket har under perioden föga förändrats. Däremot ha grevliga och friherrliga vapen i stor utsträckning försetts med sköldhållare. Särskilt under drottning Hedvig Eleonoras regering möter man därvidlag en

högst omväxlande flora eller snarare ett menageri. Förutom lejon, gripar och örnar förekommer sålunda hästar, enhörningar, pegaser, hjortar, renar, hundar och kameler. Vidare tranor, storkar, delfiner, sjöjungfrur, vildmän, riddare och även änglar. Därjämte finnas kombinationer såsom ex.vis lejon och häst. Man kan nog lugnt konstatera att tidens heraldik vida skiljer sig från de klassiskt medeltida formerna.

Vapenmantel brukas – eller kanske

snarare missbrukas – även under här ifrågavarande tidsperiod i begränsad utsträckning. Exempel härpå äro grevliga ätterna Dohna (nr 65) och von Liewen (nr 67) samt friherrliga ätten Sture (nr 187), vars vapenmantlar troligen markera särskilt förnäm börd. Därtill kommer ett fåtal adliga ätter, som även föra vapenmantel, ofta av utländskt ursprung, antingen medeltida adelsätter eller också stammande från patricierätter i tyska städer.

En genopdaget dansk adelsslægt

Af *Sven Tito Achen*

I H. STORCK »Dansk våbenbog« (1910), tillæget bagest, side 2, er afbildet et våben for en slægt ved navn *Lopes* (se illustrationen). Storcks værk har undertitlen »Afbildninger til A. Thiset og P. L. Wittrops Nyt Dansk Adelslexikon«, men i dette værk, udgivet 1904, findes der intet om slægten Lopes, ikke en linje, hverken i den egentlige tekst, i tillæget, eller i de ganske omfattende rettelses- og suppleringsblade, som siden blev udsendt.

Nogen *Lopes*-slægt er heller ikke nævnt i det gamle »Lexicon over adelige familier i Danmark, Norge og Hertugdømmerne« 1–2 (1787–1813), i Danmarks Adels Årbog (1884 ff) eller i Dansk Biografisk Leksikon.

Men Storck var en mand af stor viden. Hvis han havde tegnet et *Lopes*-våben og taget det med i sit værk, måtte der være noget om det.

Jeg søgte bistand hos *Ole Rostock* og *Olaf Kirstein*, og blandt flere spor fandt de et, som så lovende ud: *Ole Rostock* gjorde opmærksom på en bog, udgivet i København 1677 i anledning af *Frederik 3.s* uægte søn, *Ulrik Frederik Gyldenløves* bryllup med *Antoinette Augusta af Aldenburg*, »*La Dania facta campo d'amore*.... Danmark omskabt til kærligheds lejr«. Forfatteren hed *Giovanni Battista Lopez*. Via *Ehrencron-Müllers* forfatterleksikon og en artikel af samme forfatter i »Museum« 1892 kunne *Olaf Kirstein* supplere med følgende oplysninger:

Lopez var en indvandret italiener, der kalde sig visconte. Han havde været knyttet til kongehuset i hvert

fald siden 1662, da han nævnes som »sprogmeester« i kronprins *Christians*, den senere *Christian 5.s* følge, under prinsens store udenlandsrejse bl. a. til Frankrig og England. Senere blev *Lopez* sprogmeester hos *Christian 5.s* gemalinde, dronning *Charlotte Amalie*. Efter danskernes indtagelse af den svenske fæstningsby *Wismar* i Nordtyskland i december 1675, udgav han i 1676 en hyldest til *Christian 5.* og Danmark, *La Dania trionfante per la presa di Wismar*, og året efter kom det tidligere nævnte hyldestdigt til *Christian 5.s* halvbroder.

Det lød ikke ganske usandsynligt, at en person med *Giovanni Battista Lopez'* placering i samfundet skulle have erhvervet sig et adelsbrev eller i alle fald et våbenbrev med bekræftelse af sit påståede udenlandske adelskab. Derimod kunne det forekomme usandsynligt, at han, hvis han altså var blevet adlet af *Christian 5.*, ikke figurerede i den adelsprotokol, som

LOPES.

Storcks tegning af *Lopes*-våbnet.
Fra »Dansk våbenbog«, 1910.

var blevet anlagt netop af denne konge, og som Storck naturligvis kendte. Det viste sig da også, at det ikke var Giovanni Battista Lopez det drejede sig om.

Som et P.S. og »blot for en fuld-stændigheds skyld« havde Kirstein nævnt, at O. Gundlach i sin »Bibliotheca familiarum nobilium« 1–2 (Neustrelitz 1897) anfører en slægt *Lopes de Haro*, der er behandlet nærmere i »Bijdragen voor het Geschlacht Lopes de Haro«, Nederl. Familieblad IV nr. 80 og 82 (Rotterdam 1883–84). Og samtidig kunne *Nils G. Bartholdy* – som jeg også havde søgt hjælp hos – meddele, at Cluristian 2. i 1519 havde udstedt et adels- eller måske snarere et »adelsbekræftelses«-patent til en *Pedro Lopes*.

Hvad Bartholdy havde fundet frem til – i Rigsarkivets Håndskriftsamling, Genealogisk-heraldisk Selskab, specialia, L, XX – var en redegørelse, meddelt af J. G. Burman Becker (1802–80), om slægten *Lopes de Haro*, med følgende ordlyd (stavningen normaliseret):

»Den hollandske familie Rammelman-Elsevier opbevarer et adelspatent, skænket en af dens aner, *Pierre Lopes de Haro*, af kong Christian 2. af Danmark; det er skrevet på pergament, prydet i marginen med allegoriske figurer i blå og guld, gennemtrukket med en gul og rød lidse, hvori hænger en blikkapsel med det kgl. segl i rødt voks. det lyder således» [her følger patentets tekst, som er på latin. De relevante dele lyder i Bartholdys oversættelse]:

»... tilhængerne af de mandige dyder tilsiger Vi overalt anbefaling og belønninger, (og) følgen heraf er, at Vor kære og fortrolige ridder Pedro Lopes's modige og trofaste ridderlige

tapperhed, hvormed han forsvarede Vor egen person, og som Vi uafladelig lærte at kende under den vanskelige krig mod Vore oprørske svenske undersåtter, foreholdes efterkommerne som vel udført tjeneste og hædres med evig ihukommelse... Skønt hans forfædre nød fri adel (frihed og frelse) og som segl og våben jo har ført i blå felt to oprejststående guld ulve og på hjelmen et tyrkerhoved med hovedbind og hue [d. v. s. turban], har Vi dog, idet Vi ønsker at fremhæve den dyd, der lagdes for dagen, med et mindetegn, på hjelmen forsynet samme ridder, Pedro Lopes, og hans tyske brødre og hver enkelts ægte børn og efterkommer, der vedvarende måtte følge efter i ret linie, med en guld krone, der omgiver den nederste del af tyrkerhovedet med hovedbind, til smykke og forherligelse, og Vi har villet, at de skal bemærkes (af andre), således som det på denne tavle (afbildning) afmalede let gør det tydeligt for den beskuende....

Givet på Vort slot i København den 7. juni i vor frelses år 1519«.

Bartholdy gør opmærksom på, at den latinske blasonering anvender ordet *stantes* om de to ulve, og det har han oversat ved »oprejststående«. Afskriften på Rigsarkivet gengiver kun patentets tekst, ikke den våbenafbildning som det også omfattede. Enten har Storck ment, at patentets *stantes* betød »stående« eller »løbende«, eller han har som forlæg for sin tegning haft kendskab til en gengivelse af Lopes-våbnet. I bogen »Danske adelsvåbener. En heraldisk nøgle« (1973) har jeg selv ved Lopes-våbnet gået uden om problemet og nøjedes med at skrive »to gule ulve i blå«, uden at nævne hvilken stilling de indtager eller evt. burde indtage.

Burman Becker slutter med, i stam-tavle-form (her omskrevet), at følge Pedro Lopes' efterslægt op til begyndelsen af 1600-tallet. Om den siden er uddød, og i så fald hvornår, oplyses ikke:

»Pierre Lopes de Haro var af fødsel spanier. I 1513 besøgte han det Hellige Land, om hvilket ophold familien besidder en attest udstedt 15. august af den Hellige Gravs guardian. Han ligger begravet i Louvain [i Belgien], Eglise des Récollets, hvor han døde 20. januar 1553.

Hans søn, Pierre de Lopes de Haro, død før 1599, var gift med Catharina van den Berge fra Louvain. Afkom:

Honesto Lopes de Haro, som i 1577 boede i Leiden. Han blev gjort arveløs, fordi han tog Vilhelm 1. af Oraniens parti. Gift med Maria van der Donck. Han døde 15. november 1615. Hun døde 1624. Børn:

Jacques Lopes de Haro,

Pierre Lopes de Haro, død 1609 i Leiden, gift 1598 med Abigael Dugerdyn,

Barbara Lopes de Haro, gift 1591 med Mathias Elsevier, og

Anna Lopes de Haro, gift med Jean van Zassen«.

Så vidt Burman Becker, Bartholdy, Kirstein og Rostock. Måske vil en tilføjelse om selve navnet være på sin plads: Når slægten — stamfader og efterkommere — ifølge Burman Becker kalder sig *Lopes de Haro*, medens patentet (og Storck) nøjes med *Lopes*,

hænger det formodentlig sammen med en særegenhed ved spansk navneskik. En person får som sit »fulde« efternavn både sin faders og sin moders efternavne, faderens forrest, moderens sidst, med et *y* eller et *de* indimellem, men i almindelighed bruges kun fadernavnet. Det forvirrende er blot, at dette ikke er placeret sidst, men næstsidst. Pedro Lopes' modernavn har formodentlig været *Haro*, og ved visse, højtidelige lejligheder eller i visse dokumenter kan han have kaldt sig *Lopes de Haro*. Efter spansk navneskik er det kun fadernavnet der går videre til børnene, men i Nederlandene har man åbenbart opfattet det anderledes og ladet begge navnene gå i arv, også måske fordi *Lopes de Haro* lyder fornemmere end det blotte *Lopes*.

Hvis nogen af Heraldisk Tidsskrifts læsere kommer igennem Louvain, ville det være interessant, hvis de havde tid og lyst til at lægge vejen om ad Eglise des Récollets og se om der skulle være håndgribelige minder fra Pedro Lopes' begravelse dér i 1553. Måske sidder hans våben i kirken, og så kunne vi få afgjort om ulvene står på bagbenene, står på alle fire, eller løber.

Det er også muligt, at familien Rammelman-Elsevier, som endnu i forrige århundrede besad Pedro Lopes' patent, stadig flourerer, eller at deres papirer er overgået til et arkiv. Er der nogen, som har lyst til at gå videre med denne opgave?

Vase och grönvita färger

Av Henrik Degerman

GUSTAF III har i samband med att 200 år förflutit sedan hans regeringstillträde flitigt uppmärksamrats, också på heraldikens område. Vasaorden — ett levande minnesmärke av den ordensälskande monarken — har ju också firat 200-årsjubileum. I Finland blev Gustaf och hans son Gustaf IV Adolf särskilt omhuldade. Båda visade stort intresse för den avlägsna riksdelen, och den snara skilsmässan från Sverige gjorde kanske, att de gustavianska minnena åtminstone i vissa kretsar fortlevde ända in på 1900-talet.

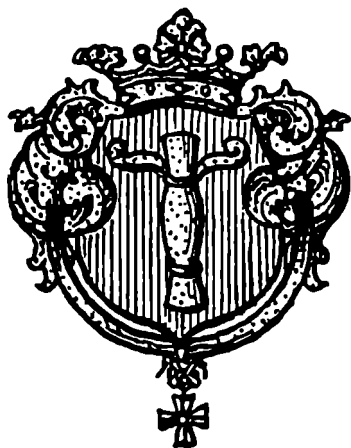
Att påvisa hur också Finlands emblematik på flere sätt påverkats av den gustavianska tiden är syftet med dessa anteckningar.

Redan i sitt privilegiebrev av 1611 fick Vasa stad rätt att bära Karl IXs

släktvapen, vassen, i sitt första sigill. Vassen uppfattades tidigt som en sädeskärve, »vasakärven«, och detta namn och utseende har den fått behålla i de flesta finska emblem, där en vase ingår. Under början av 1800-talet flyttades den gyllene vassen från sin ursprungligen röda sköld till en sköld, som av en silverbalk styckas i blått och rött, eller med andra ord Gustaf Vasas »förbättrade« vapen. Denna inofficiella åtgärd förföll likväl så småningom, liksom ett från rysk sida framställt förslag att kombinera vassen med kejsar Nikolaj Is monogram. Tidvis användes också Vasa-ättens ursprungliga vapen, svart vase i gyllene fält. Under självständighetstiden har det år 1611 fastställda stadsvapnet, en gyllene vase i rött fält, blivit allena-rådande.

Gustaf IIIs stadsbildningar erhöi sina vapen först under den ryska tiden, utom Kaskö, vars vapen dock inte visar några symptom av Gustafs medverkan. En stad och sex socknar har i sina vapen upptagit sädeskärven, men utan någon hänvisning till Vasa-ättens emblem.

Vasa län, som upprättades 1775 av Gustaf III, använde fram till 1919 det Vasa-vapen, som nu förekommer i svenska riksvapnets hjärtsköld, försett med bård i varierande färger till åtskillnad från Vasa-vapnet. År 1919 fastställdes emellertid, att länens vapen skulle bestå av vapnen för de landskap, varav länet bestod, varför Vasa län kom att föra vapnen för Tavastland och Österbotten. Vid förnyande av länsindelningen fick länet

1. Vasa stads vapen. Senast fastställt 1922 efter teckning av Eric O. W. Ehrström, frihetskorsets ordenstecken förlänat 1918.

2. Vasa läns sigill 1775.

1962 ett vapen, där i kluven sköld upptogs i högra fältet Österbottens landskapsvapen och i vänstra fältet i guld en svart vase. Skölden skall krönas av en grevskapskrona.

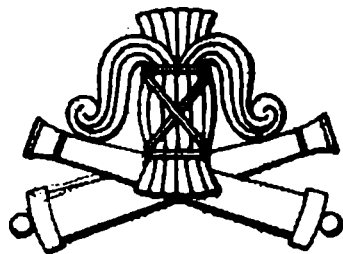
Finlands officiella heraldik visar sålunda två varianter av Vasa-vapnet, ett för staden och ett för länet.

Genom att regeringsstruppernas högkvarter under kriget 1918 var förlagt till Vasa, kom stadsvapnets vase att framstå som ett av det fria Finlands emblem. Finlands Vita Garde, ett gardesregemente som existerade mellan 1918 och 1939, och som rekryterades bl. a. i Österbotten, använde en vit fana med riksvapnet i krönt sköld i mitten och en guldfärgad vase i varje hörn. Vasa kustartillerisektion, uppsatt 1952 och förlagd i Vasa, för vasen, kombinerad med en skans och kanonpipor, allt i guld på blå fanduk, och samma vase överlagd två korslagda kanonpipor som axelembem.

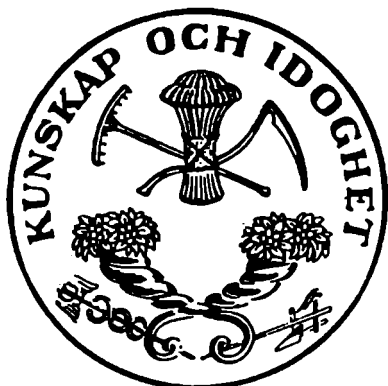
I samband med förberedelserna för frihetskampen under första världskriget uppkom de s. k. skyddskårerna, vilka som igenkänningstecken använde en vit armbindel. De under

strejckerna vid samma tid uppkomna röda garderna använde en röd armbindel. Färgerna var säkerligen hämtade från de röda och vita trupperna i revolutionens Ryssland. Den vita armbindeln blev emellertid de finska regeringsstyrkornas kännetecken 1918 och användes sedan fram till uniformsreformen 1936 som en uniformspersedel. Militärer, som deltagit striderna 1918, fick bära det vita bandet försett med vapnet för det landskap, där de bevistat kriget. Övriga armbindlar pryddes med riksvapnet. Dåvarande riksföreståndaren Mannerheim, som var väl förtrogen med historiska traditioner, hade säkerligen påverkats av Gustaf III:s vita revolutionsarmbindel, som efter 1772 bars som ett särskilt hederstecken för officerare vilka deltagit i statskuppen, då han införlivade den vita bindeln med det fria Finlands första militäruniform.

Bakgrunden till Vasaordens gröna bandfärg har av C. G. U. Scheffer utretts i en artikel om Vasaorden och Pro Patria. Den gröna färgen i Svenska Lantgilletts skärp, Pro Patrias medaljband och Vasaordens ordensband, fick också användning i Finland. Finlands äldsta utmärkelsestecken, den fortfarande utdelade hufvofficiella Finska Hushållningssällskapets belöningsmedalj, bärs nämligen i grönt band. Finska Hushållningssällskapet

3. Vasa kustartillerisektionens axelembem.

4. Finska Hushållningssällskapets sigill samt stora medaljens fransida från 1921.

stiftades 1797 som en finsk motsvarighet till Patriotiska Sällskapet, och sedan 1799 har Sällskapet utdelat belöningsmedaljer, dels för särskilda medborgerliga förtjänster i samband med lantbruk och näringsliv, dels för långvarig och trogen tjänst. Medaljen pryddes tidigare med Gustaf IV Adolfs, senare med de ryska kejsarnas bröstbild, men pryds efter självständigheten med riksvapnet. Från 1800 utdelas medaljen att bäras i grönt band, varvid uppenbarligen Vasaordens band stod som förebild.

Tydlig inspirerat härav är Centralhandelskammarens 1932 instiftade minnes- och förtjänstecken för 50 års tjänst, som bärs på en grön bandrossett. Tecknet utdelas för långvarigt och redligt arbete inom handel eller industri.

Ordenssällskapet Walhalla var ett av 1700-talets otaliga hemliga sällskap, av vilka många också fann fotfäste i Finland. Dess grundare J. A. Jägerhorn hade egentligen fått i uppdrag att stifta en finsk filialloge till La Constance-orden, men resultatet blev en nyskapelse, som emellertid existerade endast några år under 1780-talet. Walhalla uppkom i adliga officers-

kretsar på Sveaborg, där Gustaf III och hans statskupp förhärliigades. Mot bakgrunden av detta bör man se högsta gradens tecken, en strålande sol över en vase, buren i vitt band. Ett sällskap som upptagit Walhallas namn och traditioner, bär som ordenstecken en guldfärgad av åtta strålknippen bildad sol, belagd med en guldfärgad vase i grönt fält. Dekorationen bärs om halsen i band av Gustafs vita revolutionsfärg.

Walhallaorden utgör förutom Fri-murareorden, veterligen den enda av 1700-talets sällskapsordnar, som återupplivats i Finland efter den ryska tidens förbud mot dylika samfund.

Vid sammanställande av dessa uppgifter har bl. a. följande källor använts:

Scheffer, Vasaorden och Pro Patria.

Svenska Dagbladet 10.9. 1972.

Rancken — Pirinen, Suomen vaakunat ja kaupunginsinetit. Hfrs 1949.

Förordning om länens vapen 13.1. 1961.

Statsrådets beslut om länens vapen 18.1. 1962.

Statsrådets beslut angående ämbetsverkens sigill 31.12. 1919.

Statsrådets beslut angående ämbetsverkens sigill 19.1. 1939.

Joukko-osastojen liput. Särtryck ur Puolustusvoimat — Försvarsmakten 1917—1967. Hfrs 1967.

Republikens Presidents beslut angående uniformer för rikets krigsmakt. Statsrådets tryckeri, Hfrs 1922.

Zilliacus, Finska Hushållningssällskapets högre utmärkelsetecken. Finska Hushållningssällskapets årsbok 1960.

Wrede, Finlands utmärkelsetecken. Hfrs 1946.

Leinberg, Ordenssällskapet Wallhall. Skrifter utgivna av Svenska Litteratursällskapet i Finland LXXVIII. Hfrs 1907.

Heraldica varia

Kongres i München

Den 13. Internationale Kongres for Genealogi og Heraldik fandt sted i München i dagene 9–13. september 1974.

I München? Nazisternes Mekka, med koncentrationslejren Dachau kun nogle få kilometer uden for staden! Kunne en person som havde oplevet Anden Verdenskrig og Besættelsen, have lyst til at besøge München? Dog, når resten af verden kunne, ville det så ikke være lidt for »kostbart« for fx en dansker at holde sig borte af den grund?

Der var faktisk enkelte af de faste kongresdeltagere man savnede, om grunden så har været det ene eller det andet. Men det bemærkedes næppe af mange blandt de over 300 der deltog: fra alle Vesteuropas lande, fra Nordamerika, Mellemamerika og Sydamerika og fra Afrika. Fra Skandinavien var der ca. 25 deltagere, halvdelen fra Sverige, resten fra Finland, Norge og Danmark.

Også fra Rumænien og vistnok et par andre østlande var der repræsentanter. Og det endskønt Jerntæppet i Tyskland er langt mere af en realitet end fx i Skandinavien. Man så det med sine egne øjne fra toget på vej til München: det 50–60 meter brede bælte af nøgen, vegetationsløs jord, spækket med jordminer, mellem to uendelige, mægtige pigtrådshegn, det hele ledsaget af tårne med lyskastere og maskingeværer, der strækker sig snorlige fra Østersøen til Tjekkosllovakiet.

Der blev holdt ca. 90 foredrag, op til fem samtidigt: 47 om genealogiske emner, 31 om heraldiske og 12 om sigillografi, insigniologi og andet. Skandinaver tegnede sig for ni: *Harald Jørgensen* »Die Bedeutung der dänischen Gerichtsarchive für die genealogische Forschung«, *Jarl Gallén* »Genealogische Verbindungen zwischen Deutschland und Finnland in älterer Zeit«, *Didrik Heyerdahl* »Die norwegische Militärfamilie v. Rye in 400

Jahre«, *Nils Bartholdy* »Ranghelme und -kronen während des älteren dänischen Absolutismus«, *Adam Heymowski* »Brisure ou affinité fortuite? Similarités entre certains blasons de souche polonais«, *Paul Warming* om de Grønlandske Kommunevåbener, *Hans Cappelen* »The concept of coat-of-arms in the Norwegian legislation«, *Gustav von Numers* »Die heutige heraldische Kunst in Finnland« og *Gunnar Scheffer* »Chapiteaux héraldiques/Heraldische Säulenkappelle«.

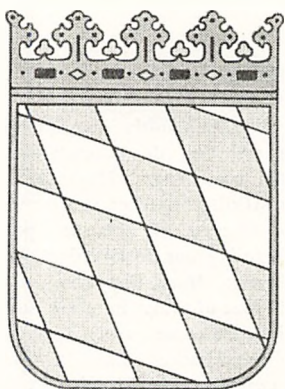
Ved siden af var der en række andre arrangementer: 2–3 udstillinger af stor interesse og skønhed, modtagelser (i den kgl. *Residenz* og på stadens rådhus), udflugter (til bjerge og søer, klostre og slotte), omvisning i kongeslottets fantastiske *Schatzkammer*, en folkelig aften i et af Löwenbräu-bryggeriets øltempel, afskedsbanket med dans, m.m.

Trods dette store og underholdende program er det næppe forkert at sige, at den største oplevelse var staden München selv, af en overvældende rigdom og skønhed, samtidig grandios og intim, majestætisk og venlig.

To ting især slog den besøgende. Den ene var den rolle *kunsten* spiller i byens liv, München er sikkert den kunstrigeste by nord for Alperne. Og ikke mindre: den plads man derfor tilkender også *kunstneren* som en værdifuld og uundværlig del af samfundet.

Det andet var *heraldikken*. Münchens eget byvåben, munken, og især de bayriske hertugers, kurfyrsters og kongers forskellige våbenskjolde ses overalt, fra tændstikæsker til monumentale skulpturer i flere etagers højde.

Man får det indtryk at landets heraldik, netop på grund af de politiske omvæltninger – republik 1918, Weimar-forfatning, Hitler-tiden, nederlaget 1945, besættelse og forbundsrepublik – har spillet, og spiller, en større rolle, end den ellers ville have gjort. De gamle våbenmærker, også de fyrstelige, er tydeligvis

et holdepunkt for både staten og folket, en vigtig del af den lokale, nationale identitet, et udtryk for at nationens nutid hænger sammen med dens fortid.

Dette gælder navnlig det Wittelsbach'ske dynastis stamvåben, det hvidt-og-azurblåt skråt rudede skjold, der ses *overalt*, også som frigjort motiv i al slags ornamentik og udsmykning, lige til slips, gardiner og bademåtter. Det er interessant og smukt at se heraldik – og god heraldik – spille en sådan rolle i en nations liv.

På kongressens sidste aften bekendtgjordes det, at den næste kongres, i 1976, vil finde sted i England, vistnok i Cambridge.

S. T. A.

Heraldik bag Jerntæppet

At visse former for heraldik spiller en stor rolle i de kommunistiske lande, er klart for enhver. Statsvåbenet er i reglen udformet i hvad man kunne kalde Sovjet-stil, fjernt fra den traditionelle heraldiks former, men det er stadigvæk et våbenmærke, og det anvendes i reglen langt hyppigere og langt mere demonstrativt end hvad man tilsvarende gør fx i Vesteuropa. Det samme gælder flag, parti-heraldik, og så videre.

Men også *den traditionelle heraldik* har et liv bag Jerntæppet, eller er gradvis ved at få det. I de fleste af de kom-

munistiske lande fandtes der i tidligere tider byvåbener, og der er adskillige vidnesbyrd om, at interessen for disse våbener, og for nye kommunale våbener, ikke blot lever, men bliver stadig stærkere.

I selve Sovjetunionen optræder byvåbener fra zartiden ofte som »historiske« illustrationer (se HT nr. 15, 1967, side 231). I Ungarn er i hvert fald Budapests gamle byvåben taget i brug igen, blot forsynet med en rød stjerne i sit gule midterfelt. I Tjekkoslaviet har Jiri Louda udsendt en bog om europæiske byvåbener (se HT nr. 16, 1967, side 290), og en kreds af heraldisk interesserede personer har endda fået tilladelse til at oprette en heraldisk forening (HT nr. 21, 1970, side 28). I Østtyskland er der i de senere år udkommet flere bøger om flag og statsvåbener, og i øjeblikket arbejder en heraldisk interesseret journalist *Heinz Machatscheck* på en bog med våbener for alle verdens hovedstæder og andre store byer. Da der jo i et kommunistisk land ikke udkommer noget, som går imod regeringens ønsker, kan man slutte, at myndighederne ikke nærer fjendtlige følelser over for kommunal heraldik.

I hvert fald en enkelt kommunistisk stat, eller delstat, nemlig den *Litauiske Sovjetrepublik*, er imidlertid gået langt videre, og har ligefrem nedsat en kommission til at skabe, eller genskabe, en lokal kommuneheraldik. Dette fremgår af en artikel af *Heinz Machatscheck* i et østtysk blad, som han har sendt *Heraldisk Tidsskrift*. Den overraskende og interessante redegørelse bringes her i sin helhed:

For nogen tid siden nedsatte regeringen i den Litauiske Sovjetrepublik en heraldisk kommission, »Heraldikos Komisija Kultūros paminklu taryba«, med sæde i Vilnius (Vilno). Kommissionen omfatter historikere, kunstnere, jurister og andre videnskabsmænd, med vicekulturminister V. Jakelaitis som formand, og dens opgave er at tage sig af den litauiske kommunalheraldik.

Tre litauiske byer: Vilnius, Kaunas og Klaipeda har våbenmærker der går til-

bage til 1200- og 1400-tallet. Mange andre litauiske byvåbener stammer fra de følgende århundreder, ikke mindst årene 1791-92, da den litauiske storfyrste – der samtidig var konge af Polen – Stanislaw 2. (Poniatowski) gav købstadsretigheder til en lang række byer.

Mange af figurerne i disse gamle våbener er imidlertid fremmede for nutidens begreber og svarer ikke til den virkelighed vi lever i. Tiden er for længst løbet fra dem. Det er dog ikke så ligetil at revidere sådanne gamle våbenbilleder. Det er ikke nok at forenkles en figur eller tegne den på en mere moderne måde. Nogle af våbenerne må komponeres på ny, helt fra begyndelsen. Det var med dette formål for øje, at den litauiske regering nedsatte den heraldiske kommission.

Som de første resultater af kommissionens arbejde foreligger nu en række smagfuldt udformede våbener. Ekspertterne har gennemgået de udkast til ældre, ændrede eller helt nykomponerede våbenmærker, som var blevet udarbejdet, og når de har godkendt en bestemt udformning, er denne blevet stadfæstet af den pågældende bys eller kommunes eksekutivkomité.

Blandt nyskabningerne kan nævnes våbener for Kaunas og Klaipeda. Blandt ældre byvåbener som videreføres i ændret skikkelse kan nævnes våbenet for Siauliai, et af dem der stammer fra 1791. Siauliais våben var: lodret delt over en skjoldfod, 1. felt en oprejst sort bjørn i rødt, 2. et Guds øje i en trekant, gult i blåt, i skjoldfoden en gående rød tyr i hvidt. Man har beholdt bjørnen og tyren, men erstattet Gudsøjet med en solfigur.

Også for de byer som hidtil slet ikke har haft noget heraldisk visitkort, måtte kommissionen naturligvis skabe noget helt nyt. Nogle af disse nykomponerede våbener er udarbejdet af den nylig afdøde maler Arunas Tarabilda. Det gælder fx våbenet for kommunen Mazeikiai, som i øvrigt bygger på en idé fra en af kommunens indbyggere, J. Eglinskas.

Forudsat at symbolikken i et byvåben ikke ændrede sig, holdt man tidligere of-

test fast ved skjoldets oprindelige form, i den stil der var fremherskende da våbenet blev skabt (gotik, renæssance, barok, klassicisme). Men det gælder om alle våbener, at man har lov til at give skjoldet nye former.

Heraldik-kommissionens sekretær Alfonso Andriusevicius understregede nylig, at alle litauiske byer af en bestemt størrelse eller af særlig lokal betydning, såvel som mindre byer med et våben fra gammel tid, har ret til at føre våben. Kommissionen har hidtil fastsat 50 kommunevåbener. En gengivelse af disse med samt en kort beskrivelse bliver med mellemrum offentliggjort i det litauiske tidsskrift »Kulturos barai«.

Artiklen er illustreret med fire våbener i farver. Det ene, for Siauliai, er allerede omtalt. De andre tre er:

Klaipeda: En kreneleret bymur med et fæstningstårn mellem to vagttårne, under muren en båd med bølger, alle figurer gule i rødt felt. Det fremgår dog ikke, om dette er Klaipedas gamle våben, fra 1200-tallet (hvad det godt kunne se ud til), eller det nye, tegnet i 1968 af J. Stumbrys. Stilen er i alle fald ganske traditionel.

Silute: Lodret delt af grønt og sort, deri en fiskerbåd med store sejl og under båden et posthorn, alle figurer hvide. Fiskerbåden står for områdets vigtigste næringsvej og posthornet for en gammel postrute som førte gennem egnen. Våbenet er tegnet 1968 af kunstneren Zilienė i en stærkt forenklet stil, som gør det lidt svært, i hvert fald for en der ikke kender den lokale fiskerbådstype, at få en idé om, hvordan den egentlig ser ud.

Sirvintos: Lodret delt af rødt og blåt, deri et hvidt elghoved og mellem dets takker et hvidt sværd, lodret og med spidsen opad. Elghovedet står for egnens gamle jagttraditioner og spiller til lige på kommunens navn. Sværdet skal minde om middelalderens korsriddere (Sværdriddere?), der havde et vigtigt anlæg i hvad der i dag er kommunen. Tegnet 1968 af A. Tarabilda i en ganske flot, plakatagtig stil. Heraldisk er der imid-

lertid intet at indvende mod dette våben, så lidt som mod noget af de andre viste våbener.

S. T. A.

Primavera i november

Sven Delblanc, känd svensk författare av den starkt samhällskritiska sorten med hemvist på vänsterflygeln, har gett ut en ny roman, Primavera (Bonniers, 1973), i vilken han då och då kommer in på heraldik. En av romanens huvudpersoner är en älderstigen, Don Quixoteliknande greve Kyhle, som Delblanc skildrar med en sällsam och varm beundran. Jag bifogar ett citat ur romanens avslutning, med en hyllning till den döde greven. Anspelningen på Hamlet är typisk Delblanc.

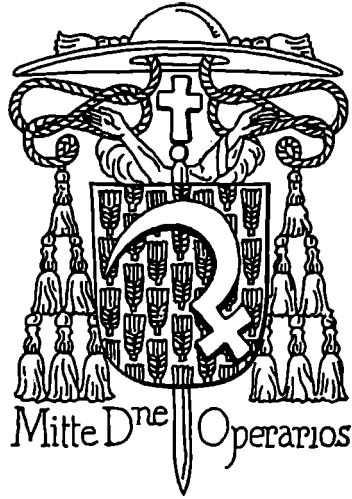
»Drivande novemberregn, syrenen gråter ... Och i ruinerna skymtar hädangångna skuggor förbi: den siste greve Kyhle, ordrikt gormande om riksheraldikerämbetet och en ärorik och högeli-gen befogad augmentation av det kyhle-ska vapnet: Göta lejon förtärande den ryska dubbelörnen, en ära du aldrig fick njuta innan ditt vapen krossades på gravhällen i din slottskyrka ... Guld och makt försmådde du för att jaga efter vind, till ditt döda eller drömda samhälle kunde du inte återvända, och den nya tidens feodalism var du för hederlig att tjäna ...

Frid över ditt minne, riksgreve och många döda titlars bärare, må heraldiska änglar sjunga dig till ro ...»

H. Sr.

Apertura a sinistra?

Den katolskt konservativa italienska tidsskriften *Chiesa viva* återger i nr 32, 1974 vapnet för nye biskopen av Nova Iguaçu i Brasilien, Dom Abriano Mandarino Hypolito, O.F.M. och ser detta som »una emblematica sintesi del progressismo cattolico-marxista». Den franciskanske stiftsbiskopens valspråk »Sünd Herre arbe-

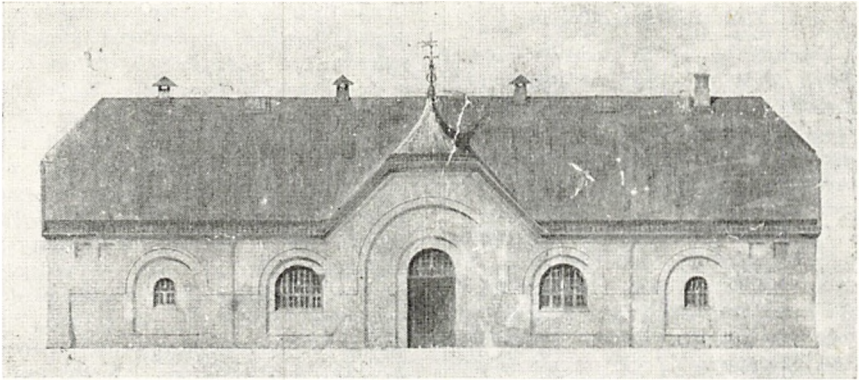
tare» är hämtat från Matteus 9:38 - i *Din skörd* är väl underförstått.

Men det finns andra sätt att heraldiskt visa, att man hänger med sin tid. I Tyskland lät exempelvis den nyutnämnde regionalbiskopen i Freising tillkännage, att han helt avstår från att bära något vapen. Biskoppen ifråga heter Heinrich Graf von Soden-Fraunhofen ...

B. O. K.

Heraldik som arkitekturhistorikerens hjälpevidenskab

Ved gennemgangen af arkitekten Hans J. Holms (1835-1916) efterladte tegninger - beroende i Kunstakademiets Samling af Arkitekturtegninger - opstod der problemer med bestemmelsen af en tegning. Denne fandtes blandt et meget stort antal tegninger til herregården Sanderumgård, opført af Holm 1870-72. Tegningen (fig. 1) forestillede en opstalt til en staldliggende bygning, og den havde på vindfløjen indføjet årstallet 1866. Dateringen og bygningens udseende i øvrigt udelukkede muligheden, at denne tegning havde forbindelse med arbejdet på Sanderumgård. Årstallet var naturligvis et godt hol-

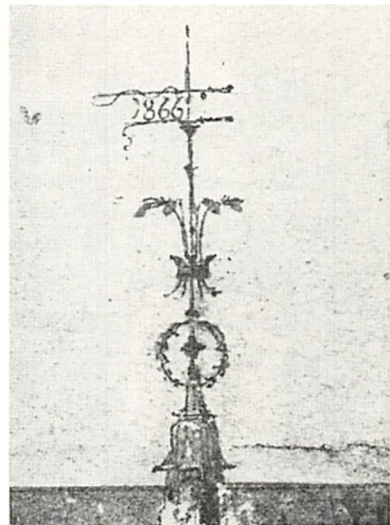
1. Hans J. Holm, Fuglsang, opstalt af herskabsstald, 1866. (Foto J. Watz, Kunstakademiets Samling af Arkitekturtegninger).

depunkt for en bestemmelse. Dog viste det sig ikke muligt at komme videre ad denne vej. Relevante lexica-opslag nævnte ingen arbejder af Holm i dette eller følgende år, der kunne pege på en mulig løsning. Skønt ganske smukt udført kunne tegningen på ingen måde siges at være enestående. Da man yderligere kunne frygte, at ingen skriftlige vidnesbyrd ville være en til hjælp, stod man næsten på bar bund. Tilbage stod den mulighed at undersøge eksisterende herregårdsanlæg i Danmark for at se, om bygningen måtte stå endnu. Tegningens værdi taget i betragtning gjorde dog ikke dette anstrengelse værd.

Dobbelt heldigt var det da, at vindfløjen udover sit årstal havde en dekorativ udsmykning. Denne (fig. 2) bestod af to motiver – nederst en laurbærkrans og øverst en krone med nogle kornaks stukket igennem. Kransen var selvstændigt for almindelig til at hjælpe, men kronen og aksene måtte for en heraldisk interesseret vække associationer om skjoldmærket på det Neergaard'ske våben. Dette førte da hurtigt til en løsning på problemet. I nævnte samling befandt sig en liste over de lokaliteter, hvor Holm havde arbejdet. Skønt hverken bygherrer eller årstal var tilføjet her, viste det sig hurtigt, at eneste mulighed indenfor familien Neergaard var ejeren af Fuglsang på Lolland, Rolf Viggo Neergaard (1837–1915). Den der-

værende hovedbygning er opført af arkitekten J. G. Zinn (1836–1926) i årene 1868–69. Men allerede et par år forinden havde Hans J. Holm givet tegninger til både hovedbygning og avlsgård. De færreste af disse blev opført, men endnu står den smukke herskabsstald. Takket være Holms interesse for heraldikken kunne det hurtigt fastslås, at den foreliggende tegning gjaldt denne bygning.

Claus M. Smidt

2. Detalje af figur 1.

Præberaldik i Mykene?

I bogen *Secrets of the Great Pyramid* af Peter Tomkins (Penguin Books Ltd., London 1973) er der et næsten 100 sider langt tillæg: *Notes on the Relation of ancient Measures to the Great Pyramid* skrevet af professor Livio Catullo Strecchini.

Ifølge professoren tager de arkæologer og historikere fejl, som hævder, at Mykenes befolkning ikke interesserede sig for de exakte videnskaber. Mykenes var-tegn, Løveporten, beviser dette, siger han. Skulpturen på den trekantede sten, der hviler på indgangens overligger, viser en søjle mellem to løver. Denne søjles base er tydeligt markeret med tre vandrette linier. Det er symbolet for det sydlige Ægypten, og linierne repræsenterer Krebsens vendekreds, nærmere betegnet breddegraderne 24°06', 24°00' og 23°51' nord. Selve søjlen repræsenterer Ægyptens længdegrader. Søjleens buede form antyder udviklingen af et system af længdegrader øst og vest for Ægypten. På toppen af søjleens kapital, der er symbolet for det nordlige Ægypten, ses fire cirkler mellem to vandrette linier.

Denne figur repræsenterer Mykenes breddegrad. Løverne repræsenterer sommer-solhverv. Løvernes stilling med forpoterne på grænsen til troperne og bagbenene strækkende sig længere ned betegner dyrekredsens spredning nord og syd for ekliptika. Her tilføjer professor Strecchini – ganske vist i en parentes – at løvernes stilling senere bliver til »the heraldic symbol of the lion rampant!« Professorens fortsætter med en redegørelse for himmeltegnenes placering på de forskellige årstider, og slutter med at sige, at når forårsjævndøgn stod i tyrens tegn, var sommarsolhverv i løvens tegn.

Det forekommer recensenten at professorens astronomiske (eller astrologiske?) udlægning af løveportens udsmykning svækkes af det lille heraldiske indslag. Noget helt andet er, om det måske var en idé at undersøge om forekomsten af tegn fra dyrekredsen i heraldikken kan supplere vor spinkle viden om symbolik i middelalderens heraldik og sige os noget om årsagerne til, at særlige figurer er foretrukne.

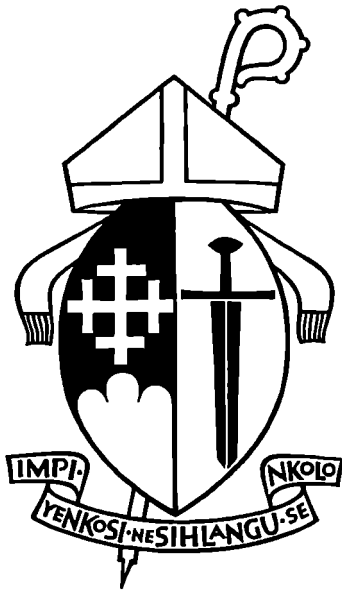
Haxt.–

Sydafrikanskt biskopsvapnet

I HT 2:11/32 presenterades biskopsvapnet för *Evangelical Lutheran Church in Southern Africa, South-eastern region*. Den svenskfödde biskopen Helge Fosséus återvände 1971 till hemlandet och efterträdes i Mapumulo av den infödde biskopen Paulus Ben Mhlungu.

Efter att först ha utnyttjat det 1963 tillkomna vapnet oförändrat, har biskop Mhlungu nu som personligt emblem upptagit den helige Paulus' attribut i den kluvna afrikanska sköldens andra hälft: *i fält av silver ett rött, störtat svärd*. Valspåret – hämtat från en kyrkvisa från Zululand – har däremot bibehållits som under förre biskopen. Detta utnyttjas sedan 1964 även på Zulukyrkans aerogram runt den spetsovalade skölden med enbart det korsade korset över tre-

berget, varför det är något oklart om mottot är att betrakta som stiftets eller biskopens personliga.

Bengt Olof Kälde

Skobe-våben i Mygdal?

I heftet *notat til sommeren 1974* som Vendsyssel historiske museum har udsendt, oplyses det, at der under restaureringsarbejdet i Mygdal kirke nordøst for Hjørring er afsløkket et kalkmaleri i nordvæggen forestillende Jomfru Maria med Jesusbarnet og fornedet et adeligt våbenskjold.

Maleteknik og klædedragt på det 220 cm høje madonnabillede synes at datere kalkmaleriet til den sidste halvdel af 1300-tallet. En nærmere datering af kalkmalerierne vil eventuelt kunne gives af våbenskjoldet, såfremt dets ejer kan opspores. Imidlertid har de eksperter, der har set skjoldet, endnu ikke kunnet nå til enighed; men vi håber senere at kunne bringe løsningen«, skriver Vendsyssel historiske museum.

På grundlag af skjoldformen vil det ifølge Jan Ranekes skema (HT 26, side 262) være rimeligt at datere våbenet til ca. 1380. Skjoldindholdet – en treradet skaktavlet skråbjælke – tyder i retning af den lidet kendte jyske slægt, Skobe (som senere førte navnet Glob). Det utydelige hjelmtegn forvirrer. Er det vesselhorn, en båd eller måske en halvmåne?

Ikke langt fra Mygdal ligger hovedgården Odden. *Traps Danmark* (1924) siger, at gården ifølge traditionen er meget gammel, men »det er dog tvivlsomt, om den Johs. Diakenn, advocatus in Oddenn, der nævnes 1377, havde hjemme her«. Uanset tvivlen om stedet må det anses for sandsynligt, at manden er identisk med den Johannes Dyaconus hvis segl fra 1349 gengives i Henry Petersen, *Danske adelige Sigiller fra det XIII og XIV Aarhundrede*. Hans våben er en pæl. Sidste felt er krydsviis sribet. Af grunde jeg ikke kender, har H. Storck i sin *Dansk våbenbog*

opfattet skjoldet som lodret delt, og *Nyt dansk Adelsleksikon* lader manden danne en slægt »Degn III« helt for sig selv. Selv om pælen i seglet ikke er skaktavlet, kan det ikke udelukkes, at den burde have været det, og dermed kan det heller ikke udelukkes, at Johannes var af slægten Skøbe, for vi ved, at Skobernes våbenmærke ikke altid var en skråbjælke, men lige så tit blev gengivet som en skaktavlet pæl. Diakon er næppe et tilnavn, men snarere mandens stilling – hjælpepræst.

Madonnafiguren kan meget vel pege på en forbindelse til Børglum kloster, som kun ligger en snes kilometer fra Mygdal. Jeg erkender, at jeg bevæger mig på

gyngende grund. Alligevel vover jeg at fremsætte følgende: Hjelpepræsten Johannes af slægten Skøbe blev af Børglum kloster udsendt til Mygdal kirke. Han boede på den nærliggende Odden hovedgård, der ligesom kirken tilhørte klostret (eller i hvert fald hørte under Børglum stift). Omkring år 1380 – muligvis i forbindelse med Johannes's død – males madonnabilledet og våbenskjoldet.

Andre – og måske bedre – identifikationer af våbenskjoldet imødeses med længsel og spænding såvel på Vendsyssel historiske museum, Museumsgade 2, DK-9800 Hjørring som på dette tidsskrifts redaktion.

Haxt.-

Medeltida begravningsvapen i Kristdala kyrka

Av *Sven Bankeström*

I MUSEIKAMMAREN belägen i tornet i Kristdala kyrka, Kalmar län och Linköpings stift, förvaras två sköldar av trä, nästan helt identiska. Vardera föreställer, målat på grov väv, ett svinhuvud med två kraftiga betar och röd tunga.

Vid ett besök i juli 1973 gjorde jag en närmare undersökning av sköldarna. Den ena, som jag här kallar nr 1, har bilden något skadad, i det att målningen delvis har flagnat av. Den tycks vara sammanfogad av tre bitar, nedtill finns en fördjupning såsom efter en stång. Skölden är något konkav: bågens längd är 62.9 cm, dess korda är 60.5 cm. Höjden är 64.4 cm.

Den andra skölden, här kallad sköld nr 2, är bättre bevarad på framsidan. Den är också något konkav: bågens längd är 63.3 cm, dess korda mäter 59.0 cm. Höjden är 64.0 cm. Den förtter en springa på sinister baksida och håller knappt ihop. Det finns ett hål överst på vardera sidan.

Någon inskription på sköldarna finns inte, som skulle kunna ge upplysning om vilken släkt de tillhört. En hembygdsbok om Kristdala socken utgavs år 1900¹⁾. Dess författare berättar om sköldarna, som då stod i sakristian²⁾. Som deras ägare gissar han först på ett par släkter Svinhufvud (nr 145 och 199). Då dessa släkters vapen ser annorlunda ut och ingen Svinhufvud enligt jordeböckerna är upptagen som jordägare i Kristdala, slutar han med att konstatera, att »ingen kan veta, af hvad anledning vapensköldarna kommit att få sin plats i Kristdala kyrka«.

Under forskning vid landsarkivet i Vadstena och på Kungliga biblioteket i Stockholm har jag emellertid funnit två äldre omnämmanden av de båda sköldarna, det ena från 1634, det andra från 1790.

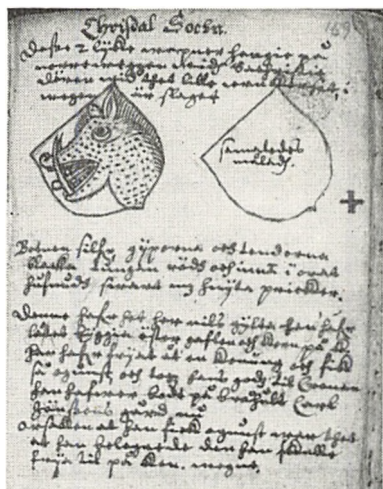
Fornforskaren Jonas Håkansson Rhezelius företog år 1634 en resa till Småland och Öland för att uppsöka

Sköld nr 1.

Sköld nr 2.

Rhezelius' avritning och beskrivning av två vapen i Kristdala kyrka. Foto: Kungl. biblioteket.

och inventera minnesmärken av topografisk och litterär art³). Hans antikvitetsstudium präglades – har det sagts – av en skarp och allsidig iakttagelseförmåga. Dessutom var han en skicklig tecknare. Resultatet av hans resa till Småland och Öland föreligger i de båda handskrifterna Fc 1 och Fc 5 på Kungliga biblioteket. Den 22 och 23 september 1634 besökte han Kristdala socken. Där har han bl. a. gjort en avritning av kyrkan samt av ett adelsvapen i två lika exemplar. Den senare avritningen ⁴) är av intresse för oss och följer här nedan.

Rhezelius' beskrivning lyder:

»Desse 2 lijke wapner hengie på norre weggen widh Sachristiedören wid thet lille tråkorset, i wegen är slaget Botnen silfr, gijporna och tenderna blacka tungan rödh och inuti i örat hufvud swart mz huijta prickr. Denne hafr het her niils gylta han hafr låtet byggia östergaflen och korn på K. Han hafr frijat åt en konung

och fick så ogunst och togz hans gods til Cronan han hafwer bodt på bråhult Carl Jönssons gård nu

Orsaken at han fick ogunst war thet at han belegrede den han skulle frija til på Kon. wegne.«

Av Rhezelius kan vi således inhämta följande.

Beskrivningen och avritningen ger tydligt vid handen, att det rör sig om samma sköldar som dem som nu förvaras i museikammaren i tornet.

Vi får veta, att de år 1634 var (snett) upphängda på den dåvarande kyrkans norra vägg⁵), där det även fanns ett träkors, inslaget i väggen.

Vidare meddelar Rhezelius, att sköldarnas ägare hette herr Nils Gylta, vilken en gång i tiden bott på och ägt Bråhult, som år 1634 tilhörde Carl Jönsson (Sabelsköld)⁶). Gylta skall ha låtit bygga östra gaveln och koret i kyrkan, vilken omständighet tydligen förklarar, varför hans sköldar blivit upphängda där.

Slutligen berättar denna 1600-tals-tradition, att Nils Gylta fått i uppdrag att hämta en gemål åt den dåvarande konungen men att han fallit för frestelsen att själv »belägra» henne under resan, därför fallit i onåd och fått sitt gods indraget till kronan.

Den andra gång jag funnit sköldarna omnämnda är i ett protokoll vid inventering den 1 juni 1790. De upp-tages där under rubriken »2 st Gylte Famillens hufvud Baner«⁷). Prosten Per Meurling d. ä., som på grund av hög ålder stod i begrepp att avgå från kyrkoherdetjänsten och som av allt att döma var den som uppgav kyrkans tillgångar vid inventeringen, hade alltså samma uppfattning om sköldarnas ursprung som Rhezelius.

Vi går nu att granska ovanstående uppgifter. Berättelsen om riddaren som förgick sig mot den kungliga brud

han var ombedd att hämta hör inte direkt till vårt ärende, som ju är att söka fastställa sköldarnas ursprungliga ägare. Det kan emellertid nämnas, att samma motiv, där Bråhult är inblandat, finns i en tradition från 1550-talet, där tradenten är en viss Olof Nilsson, landbofogde på Grönskog 1554–58⁸). Nils Gylta nämnes inte av Olof Nilsson, utan enligt honom skulle det ha varit tre bröder som förgått sig: Johan Ulfsson på Tuna, Karl Ulfsson på Ruma (= Helgerum) och Brand Ulfsson på Bråhult, alla tre gårdarna belägna i östra Småland. Olof Nilsson förlägger händelsen till 1302, och det skulle ha rört sig om konung Birger Magnussons gemål. Johan Ulfsson skulle ha förgripit sig på den blivande drottningen och hans två bröder på hennes tjänor. Alla tre skulle ha blivit straffade med godsindragning. En dylik historia är ett ganska vanligt sägenmotiv med paralleller även på annat håll, bl. a. i Norge. Tretalet är också typiskt för sägner. Hans Gillingstam tvekar att tillskriva berättelsen något historiskt värde utan betecknar den som »ett medeltida folkvisemotiv i svensk 1500-talsversion«. Adolf Schüek⁹) tar fasta på att en av bröderna hette Karl Ulfsson, som är en historisk personlighet och som tillhörde en släkt av jarlar med stort inflytande under förra hälften av 1200-talet. Karl Ulfsson torde inte ha förfört någon prinsessa, ehuru han – jämte två biskopar – hade ledsagat Birger Jarls dotter till hennes brudgum, den norske tronföljaren Håkan år 1251. På grund av den spänning, som uppstått mellan honom och Birger Jarl har han tvungats att lämna landet år 1260 och under sin frånvaro drabbats av egendomskonfiskationer. Vi har emellertid inga källor som bestyrker att någon

Ulfsson bott på Bråhult.

När Bråhult första gången uppträder i medeltida diplom, är det inte kronogods utan enskild mans egendom. Den förste kände ägaren är Jon Kettilsson (Puke), som år 1339 3/9¹⁰) ger sin svåger Lyder Ruska sina gods i Bråhult och Saxtorp, Kristdala socken, samt i Arena och Flathult, Gårdveda socken. Nästa gång Bråhult förekommer är 1350 6/11¹¹), då Lyder Svinakula intygar, att Lyder Ruska på sitt yttersta givit sin systerson Claus Ruska och hans bröder Bråhult m. m. Släkten Ruska blev så småningom ägare till ett 40-tal gårdar, främst i Kristdala, men även i en del andra socknar i östra Småland¹²).

När 1600-talstraditionen tillskriver sköldarna herr Nils Gylta, har man uppenbarligen associerat till vapenbilden. Denna föreställer ju huvudet av ett svin, och ordet »gylta« betyder i vissa dialekter »ung sugga«¹³). Det har verkligen funnits en medeltida frälseläkt vid namn Gylta¹⁴), men den har haft sina besittningar huvudsakligen i Västergötland, och att den skulle ha ägt jord i Kristdala är inte känt. Vidare var dess vapen en fyrdelad sköld – blått och gult – alltså inte någon svinbild. Det torde därför kunna uteslutas, att ätten Gylta varit ägare till våra sköldar.

Finns det några släkter bland 1300-talets jordägare i Kristdala som hade »svinvapen«? Ja, det finns ett par: Glysing och Svinakula. Den äldste kände ägaren till Bråhult, Jon Kettilsson (Puke), hade däremot som vapen en uppvänd ving¹⁵), Claus Ruska, den störste jordägaren inom Ruska-släkten, ett varghuvud¹⁶).

Jon Kettilsson (Puke) ägde förutom Bråhult m. fl. gårdar även gården Äспенäs i Kristdala socken. 1353 25/4 säljer han Äспенäs med torpet Måla

till sin kusin riddaren Kettil Glysing¹⁷). Kettil Glysing eller – som han också kallas – Puke Glysing var riddare och riksråd samt ägde gods i Tjusts och Tunaläns härad och i Aska härad i Östergötland. Han hade på flera sätt kyrklig anknytning. En dotter till honom, Katarina, blev gift med riddaren Karl Ulfsson, en annan dotter med riddaren Birger Ulfsson, båda söner till den heliga Birgitta. Hans hustru, fru Ingeborg Eriksdotter, tillhörde Birgittas närmaste omgivning i Rom under fem år, sannolikt före och omkring 1370¹⁸). Hon var då änka, ty Kettil Glysing dog 1363 eller 1364. Fru Ingeborg och hennes dotter Katarina är begravna i Vadstena klosterkyrka¹⁹).

I och för sig är det tänkbart, att Glysing medverkat vid Kristdala kyrkas byggande eller tillbyggande. Kettil Glysing förde till en början ett löpande svin i sigillet, men fr.o.m. 1346, skriver Gillingstam, har han liksom sina barn och helsystem Hafrid endast ett svinhuvud som vapenbild.

Kettil Glysings gående svin, resp. svinhuvud kan beskådas i Bror Emil Hildebrand, Svenska sigiller från medeltiden; det gående svinet i 3:414, svinhuvud i en sköld 3:723 (egentligen Hafrid Glysingsdotters sigill, men detta hade ju enligt vad ovan sagts samma vapenbild som Kettil Glysings).

Likhet föreligger emellan ovanstående sigill och våra vapensköldar så

Hafrid Glysingsdotters sigill. B. E. Hildebrand, Svenska sigiller 3:723.

till vida att båda föreställer ett svinhuvud, men det finns också olikheter i detaljer.

Det finns en medeltida jordägaresläkt i Kristdala, vars sigill uppvisar ännu större likhet med vapensköldarna, och det är släkten Svinakula. Två generationer är kända: Lyder och hans son Henrik²⁰).

Lyder Svinakula förekommer i akter från 1338 till 1350. Han var jordägare i Karelen och i Östergötland (Risberga, Fivelstad socken) och släkt med medlemmar av ätterna Glysing och Ruska. Hans maka Katarina Sverkersdotter skänkte 1375 8/5 med samtycke av sonen, Henrik Svinakula, samt mågen, Jon Håkansson, gods i Sevede härad, nämligen »Wi och Wi wada» (troligen gårdar i Södra Vi socken) till Skänninge nunnekloster²¹). Tre år senare, 1378 1/4, skänker hon med sin sons och sonhustrus samtycke en attung i Risberga till Vadstena kloster²²). I Kristdala socken har Lyder Svinakula ägt Kalerum och Dabbe-kulla²³).

Henrik Svinakula ägde (enligt Gillingstam) jord i Småland och Östergötland, hans hustru Kristina Björnsdotter ägde jord i Närke. I Kristdala socken har han ägt jord i Mellingerum och Möllekulla²⁴), halva Hägerums kvarn²⁵), Kalerum och Dabbe-kulla²⁶), Libbekulla och Röstorp²⁷). Även Henrik Svinakula och hans hustru har haft kontakter med kyrkan. 1378 25/9 skänker de till Skänninge

Lyder Svinakulas sigill. B. E. Hildebrand, Svenska sigiller 3:501.

nunnekloster en attung jord i Risberga för sin avlidna dotter Ingeborgs gravplats därstädes²⁸), och samma dag säljer de 1 1/4 attung i Risberga till nämnda kloster²⁹). Sista gången som Henrik Svinakula förekommer i av mig kända handlingar är i ett brev, daterat Vimmerby 1384 5/2, där han ger Lydika Ruska fullmakt att återlösa Ånga i Fagerhults socken, som han pantsatt till Karl Kraak³⁰).

Lyder Svinakula förde i sitt vapen »ett gapande svinhufvud med långa betar», såsom sigillet, först känt från 1338, beskrives av Bror Emil Hildebrand. Det finnes avbildat i dennes arbete, Svenska sigiller från medeltiden, 3:501. Samma vapenbild återkommer hos sonen Henrik Svinakula³¹).

Man lägger märke till två detaljer, där Svinakulas sigill och de i Kristdala kyrka förvarade sköldarna överensstämmer med varandra: dels två hornliknande betar som från underkåken sticker upp över trynet, dels en öronöppning på sidan. Någon sådan detaljlikhet föreligger inte mellan sköldarna och Glysings sigill. Slutatsen blir att sköldarna torde ha tillhört släkten Svinakula.

Endast få begravningsvapen finns bevarade från Sveriges medeltid³²), av vilka må nämnas fem av tartchetyp. Till denna typ av sköldar, som är konkava och verkligen brukats i strid, kan Kristdala-sköldarna inte hänföras. Om de är begravningsvapen måste de vara tillverkade enbart för begravningshögtiden. I Strängnäs har påträffats en åminnelseköld av trä från omkring 1400, krederad och målad³³). Vapenbilden upptager där hela skölden, vars yta är plan. Det är en typ som ganska väl överensstämmer med sköldarna i Kristdala. De är också av trä, i det närmaste plana,

och vapenbilden är målad över hela skölden.

Den gamla 1600-talstraditionen uppgav som vi sett att sköldarna tillhört Nils Gylta och att deras ägare bott på Bråhult. Intet av detta har kunnat bevisas. I stället har vi kommit fram till att de troligen tillhört Lyder Svinakula eller hans son Henrik Svinakula, vilka båda ägt jord i norra delen av socknen, medan Bråhult ligger i socknens södra del. Det är tänkbart att de — far eller son eller bådadera — medverkat vid kyrkans byggande eller tillbyggande³⁴) eller på annat sätt låtit sig vårda om den. En eller båda har blivit begravna i Kristdala och man har hedrat deras minne i och med sköldarnas upphängande.

Noter

- 1) C. A. Carlsson, Anteckningar om Kristdala socken. Stockholm 1900, nytryck Vimmerby 1971.
- 2) Carlsson, a.a.s. 58.
- 3) Artikel om Rhezelius av Bengt Löw i Svenska män och kvinnor 6. Stockholm 1949.
- 4) K. B., Fc 5, s. 169.
- 5) Den gamla kyrkan revs i början av 1790-talet. År 1789 hade man börjat uppföra en ny kyrka på annan plats. Denna var färdig 1792. Kristdala kyrkoarkiv K I:2, sockenstämmor 1789 16/6, 1792 5/12.
- 6) Bråhult tillhörde ett komplex av tolv gårdar i Kristdala socken, som Johan III år 1577 pantsatte till Hans Strang. Gårdkomplexet övergick 1619 till Strangs måg, Carl Sabelsköld. Vid samma tid var Bråhult säteri. J. A. Almquist, Frälsegodsen i Sverige under stormaktstiden. Småland II, s. 56. Almquists arbete har varit tillgängligt för mig i korrektur genom tillmötesgående från Riksarkivet.
- 7) Kristdala C I:2, s. 238.
- 8) Hans Gillingstam, Olof Nilsson landbofogdes berättelse (Samlaren 1947, s. 112 f).

- 9) Adolf Schück, »S:t Karl unge« (artikel i Svenska Dagbladet 1955 2/12).
- 10) DS nr 3418.
- 11) DS nr 4638.
- 12) Enligt ett PM över Ruska-godsen, som jag erhållit av diplomatarie-redaktören Jan Liedgren.
- 13) Elof Hellquist, Svensk etymologisk ordbok, Lund 1922, s. 179, 212.
- 14) Sv. biografiskt lex. 17 (1967–1969), s. 635 ff.
- 15) Hans Gilllingstam, Puke (Äldre svenska frälsesläkter I), s. 179.
- 16) DS nr 5076.
- 17) DS nr. 4907. Om släkten Glysing se Hans Gilllingstam med bidrag av Filip Liljeholm, Glysing (Äldre svenska frälsesläkter I, s. 53–55).
- 18) Yngve Brilioth, Den senare medeltiden, s. 213 (Svenska kyrkans historia II 1274–1521).
- 19) Gilllingstam, anförda artikel om Glysing. »Klostrets kyrka var,« skriver Brilioth, a.a.s. 564, »en av de mest eftersökta begravningsplatserna i landet och här kunde man icke bli jordad utan ersättning.«
- 20) K. H. Karlsson, Biografiska anteckningar för medeltiden (Riddarhusarkivet); Hans Gilllingstam, Svinhuvad och Svinakula (Personhistorisk tidskrift 1966).
- 21) Svenska riksarkivets pergamentsbrev (SRP) nr 1150.
- 22) SRP nr 1330.
- 23) Henrik Svinakula säljer 1368 11/8 till Claus Ruska vad hans fader ägt i Kalerum och Dabbekulla. J. Liedgren, PM. Jfr ovan not 12.
- 24) Dessa gårdar pantsätter han 1359 8/10 till Claus Ruska. Liedgren, PM.
- 25) Pantsatt 1368 11/8 till Claus Ruska. Liedgren, PM.
- 26) Se ovan not 23.
- 27) Pantsatta till Claus Ruska genom brev, daterat Kristdala 1377 18/5. Liedgren, PM.
- 28) SRP nr 1371.
- 29) SRP nr 1372.
- 30) Enligt Liedgrens PM.
- 31) Gilllingstam, ovan anförda artikel i PHT 1966. Jfr även Bertil Boethius, Kopparbergslagen fram till 1570-talets genombrott, Uppsala 1965, s. 35. H. Hildebrand, Sveriges medeltid 2, s. 581, bild nr 509 är densamma som vapenbilden i 3:501 hos B. E. Hildebrand.
- 32) C. G. U. Scheffer, Begravningsvapen (Kulturhistoriskt lexikon för nordisk medeltid 1, sp. 417–419).
- 33) Utställning af äldre kyrklig konst från Strängnäs stift. Katalog, Strängnäs 1910, nr 323.
- 34) Vi vet att det fanns en kyrka i Kristdala år 1359. Henrik Svinakula pantsätter 1359 8/10 allt sitt gods i Mellingerum och Möllekulla till Claus Ruska för 35 mark pgr att betalas nästkommande Mårtensmessa vid Kristdala kyrka (kursiverat av mig), Liedgren, PM.

Grønlands våben

Af Hans Chr. Bjerg

DET kongelige danske våben og dets enkelte felter har gennem tiderne været genstand for indgående forskning. Ejendommeligt er det derfor, at feltet med den hvide bjørn (isbjørnen, *ursus maritimus*) i blå, der repræsenterer Grønland, indtil nu har været meget lidt undersøgt. Vi kan imidlertid i dag med ret stor sikkerhed fastslå, at det er optaget i 1666.

Ud over at isbjørnen er et dyr, der har tilknytning til Grønland, kender vi ikke begrundelsen for motivet, ligesom vi heller ikke har kendskab til ældre forlæg, som kan have spillet en rolle ved valget. De forandringer, der skete med det kongelige våben i 1660-erne, skyldtes dels de store landafståelser efter krigen 1658–60, dels encvældens indførelse 1660. Således besad Danmark-Norge ikke mere Øsel og Gotland. Historikeren A. D. Jørgensen mener i sin bog om Griffenfeld, at det var denne, der stod bag de heraldiske forandringer (bd. I p. 201 og p. 237f). Den direkte anledning skulle have været prinsesse Anna Sofies bryllup i 1666. Hun tildeltes et nyt våben, hvori det grønlandske våben for første gang ses indsat (fig. 1).

I Werlauffs samling på Det kgl. Bibliotek i København (nr. 15,4°) findes i kopi bevaret et notat fra Griffenfeld, dengang P. Schumacher, hvoraf det fremgår, at Frederik 3. i 1666 har optaget nye våbener. Det kongelige våbens enkelte felter blasoneres. I alt beskrives 18 felter, hvoraf det sidste beskrives som »Dend hvide Bjørn udi blaa Feldt bemærker Grønland«. Griffenfeld anfører til sidst i notatet, dateret 14. november 1666 (Frederik 3.s

navnedag), at kongen »gav først Boringholm til Vaaben den gule Drage i blaa Feldt. Grønland den hvide Bjørn udi blaa Feldt. Des til Amin-delse haver jeg dette antegnet og udi Hands Kongl. Mayt egen Archivo .. henlagt«.

Den ældste mønt, hvorpå det grønlandske våben optræder, er også fra 1666 (fig. 2).

På forsiden af Kongeloven, dateret 14. november 1665, findes de forskellige landsskjolde kalligraferede, men Grønlands er ikke imellem. Derimod findes bjørnen optaget som et af de kredsstillede landsskjolde på bagsiden af den store guld-seglkapsel, som loven er forsynet med (fig. 3). Dette turde indebære, at Grønlands våben er optaget i perioden mellem påbegyndelsen af renskrivningen af Kongeloven og seglkapslens færdiggørelse. Påbegyndelsen af renskrivningen må under alle omstændigheder være sket efter 1662. Det store segl var endnu

1. Anna Sophies segl 1666. Den grønlandske bjørn er anbragt i sinister side som nr. 2 skjold fra oven.

2. Mønt fra 1666 med den grønlandske bjørn gående på alle fire ben.

ikke færdiglavet i foråret 1669, hvilket vi ved fra et brev, som P. Schumacher 12. marts 1669 skrev til statholderen Frederik Gabel i anledning af, at Sverige havde gjort indsigelse mod, at man ved den heraldiske forandring i 1666 påny havde optaget de tabte lande Gotlands og Øsels våbener (A. D. Jørgensens bog, bd. 1 p. 200f). I brevet hedder det »Jeg haver med Flid eftersøgt det sags beskaffenhed med Vaabene og befinder, at sl. og højlovlig ihukommelse Kong Frederik Kristian IV altid haver ført Gullands og Øsels Vaaben i sit Segl, endog efter de Brømsebroske Traktater, som af Akter 1646–47 er at se og jeg nøje haver gransket. Men af hs. k.m. vores itzige allernaadigste Herre og Konges Segl ere de straks han til Regeringen kom bleven udeglemt, hvilket saasom det udaf Uagtsomhed og uden Aarsag sket er, saa hindrer det ikke, at det jo derfor igen af h.m. udi Vaabene kan føres, naar hannem lyster. Jeg skikker helles herhos Afridsningen paa det store Segl, som h.m. det sjelv har ordineret og nu expresse til L(ex) R(egia) alene gøre. Skulde der noget i endnu forandres, vilde det vel itide

siges, thi h.m. har alt befalet at arbejdes derpaa«. Dette brev beviser således dels at Gotlands våben først blev genoptaget i 1666 under Frederik 3., dels at det store segl til Kongeloven i foråret 1669 endnu ikke var færdigt. Blandt historikere har der gjort sig flere synspunkter gældende omkring dateringen af Kongeloven. A. D. Jørgensen benyttede det omtalte brev fra Schumacher af 12. marts 1669 til at godtgøre, at Kongeloven var blevet antedateret og i virkeligheden først i slutningen af 1660erne var under renskrivning og udarbejdelse. Knud Fabricius var i sin bog om Kongeloven imidlertid opmærksom på uoverensstemmelsen mellem Kongelovens forside og dens segl og slår fast, at rammen til forsiden må være bestilt inden udarbejdelsen af det store segl, »selv om man maaske ikke tør gaa saa vidt som til at sige, før Efteraaret 1666«. Denne konstatering hos Fabricius indebærer, at han mener, at renskrivningen må være påbegyndt mindst tre år før det af A. D. Jørgensen hævdede tidspunkt. Hos Fabricius synes de he-

3. Bagsiden af Kongelovens seglkapsel. Det grønlandske våben er anbragt i sinister side som nr. 6 skjold fra oven (Rigsarkivet).

raldiske aspekter i problemet ikke i tilstrækkelig grad at være blevet inddraget i undersøgelsen. Schumacher havde sikkert fået ændret rammen i overensstemmelse med de nye heraldiske intensioner efter 1666, hvis dette havde været muligt. Tages de heraldiske aspekter med i undersøgelsen synes disse at indicere, at renskrivningen må være påbegyndt inden efteråret 1666.

Ludvig Holberg skriver i sin »Danmarks og Norges Historie«, at »Grønlands Vaaben er en hvid Bjørn, udi et blaåt Felt, som man først finder udi Kong Frederik III's Tid iblandt de Danske Vaaben Tegn, hvilket er at see ud af den 1660 møntede Medaille«. Nu er det imidlertid ikke muligt at finde en sådan mønt fra 1660, og sammenholder man dette med de ovenstående oplysninger, er det klart, at der enten er tale om en misforståelse hos Holberg eller en trykfejl!

Statens heraldiske konsulent Paul Warming har for nylig søgt at vise, at det grønlandske våben med den hvide bjørn på blå bund er optaget adskillige år før 1666 af Frederik 3. (se Berlingske Tidende 26. maj 1974). Han gør opmærksom på, at orglet i Roskilde Domkirke, der bærer årstallet 1654, har påmalet et kongeligt våben, som viser den grønlandske bjørn. Dette årstal har imidlertid intet at gøre med det på orglet afmalede våben, som tillige viser det gotlandske lam. Schumachers brev fra 1669 viser, at det gotlandske lam under Frederik 3. ikke har været benyttet 1648–66 (se nærv. forf.s svar i Berlingske Tidende 9. juni s.å.).

Det kan en passant nævnes, at J. Juell, der skulle tiltræde som gesandt i Stockholm, forespurgte Geheimerådet i 1670, hvorledes han skulle forholde sig, hvis han blev afvist af svenskerne,

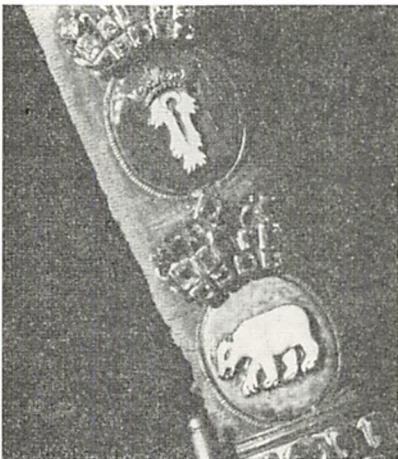
fordi det danske våben fortsat havde tre kroner samt Gotlands og Øsels våben indarbejdet. I denne forbindelse hedder det i Geheimerådsprotokollen, at »saa kunde og residenten Juell en raillant sige, at han haffde hørt hans maytets her Fader [Frederik 3.] udj skiempt sige, at som hand icke meere haffde Gulland og Øsell, saa vilde hand deris vaaben til tvende andre øer nemmelig Falster og Laaland igiengiffve deris affdøde systre til amindelse at bære. Og betyde saa dragen Bornholm, den eene Krone Fæmern, væderen Færø, den kronede Fisk Iisland og bjørnen Grønland . . .«.

I den blasonering af det grønlandske våben, som Griffensfeld nedfældede i det anførte notat fra 1666 stod der intet om, hvilken attitude bjørnen skulle indtage. I Anna Sophies våben var den oprejst, siddende på bagbenene med forlapperne hævede. I seglet til Kongeloven går bjørnen imidlertid på alle fire. Det samme er tilfældet på det alliancevåben, der findes på Rosenborg (fig. 4). Dette lille emaljearbejde viser de landsskjolde,

4. Alliancevåbenet for Frederik 3. og hans dronning. Den grønlandske bjørn ses her gående i et grønt felt. (Rosenborg)

der indgik i henholdsvis Frederik 3. og hans dronning Sophie Amalies våbener. Desværre er det udateret, men meget tyder på, at det er blevet til i forbindelse med færdiggørelsen af Kongeloven og udarbejdelsen af det store segl til denne. Den stærke gennemstregning af den islandske klipfisk i Kongelovens segl synes at være blevet opfattet af alliancevåbenets kunstner, som om der var tale om to fisk med krone over. I alliancevåbenet er som det islandske våben vist to fisk, hvis haler krydser ind over hinanden! En anden mærkværdighed gælder den grønlandske bjørn, som vises på grøn bund. Endvidere er det gotlandske lam ikke afmalet, hvorimod den færøske vædder er det. Vædderen findes ikke på Kongelovens seglkapsel og kendes først fra en mønt fra 1668. På mønten fra 1666 (fig. 2) er bjørnens attitude gående på alle fire, hvorimod den på en mønt fra 1668 er oprejst siddende. Denne stilling går igen på alle senere mønter under den efterfølgende konge, Christian 5. Men på denne konges regaliesværd, som

5. Christian 5.s regaliesværd. Bjørnen ses her i blåt felt. (Rosenborg)

opbevares på Rosenborg, ses bjørnen gående (fig. 5). I et værk fra 1680 »Opus heraldicum« af Spener findes et dansk kongevåben, som på fantasifuld måde er sammensat af de enkelte landes våbenmærker. Her står bjørnen oprejst gående (fig. 6). Bortset fra våbenet på en mønt fra 1726 anvendtes det grønlandske våben ikke i det kongelige våben eller i varianter af dette fra 1699 til 1820.

Man synes fortsat at have vaklet mellem den gående og den oprejst siddende bjørn. Det må bemærkes, at begge attituder er udtryk for samme idé, og at blasoneringen fra 1666 tillod denne dobbelte udtryksmåde. På trods af, at den oprejst siddende attitude anvendtes på gangbare mønter under Frederik 4. blev den gående stilling anvendt i forbindelse med det såkaldte grønlandsoptog i Københavns kanaler den 9. november 1724. Man forsøgte at stimulere interessen for Grønland og derigennem for landets produkter. På en af optogets både var der sat en transparent med det grønlandske våben. Af teksten til det i denne anledning udgivne skillingeskilderi fremgår det, at tinkturerne var blå og hvid.

I Rigsarkivet i København hænger nogle våbener malet på træ, som i Christian 6.s regeringsperiode (1730–46) opsattes i Kancellibygningen. I det grønlandske våben ses en oprejst gående bjørn på blå bund. Stillingen svarer til den, der var anvendt i Speners værk fra 1680.

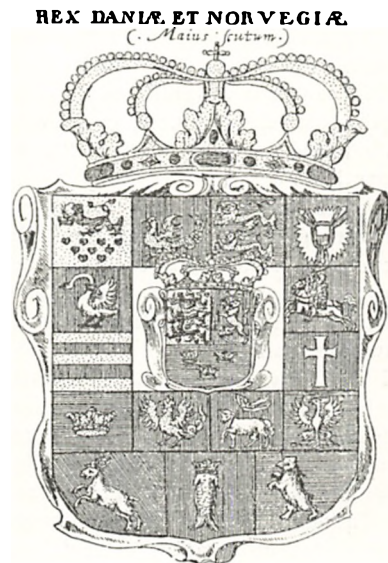
Skønt det grønlandske våben gennem det 18. århundrede ikke anvendtes i det kongelige våben, havde det en form for officiel status, ligesom dets eksistens var almindeligt kendt. Dette fremgår f. eks. af det anførte citat fra Holberg fra 1749. Nævnes kan også, at billedhuggeren Wiedewelt d.y. au-

vendte bjørne-motivet som repræsenterende Grønland i en af sine billedstøtter i Fredensborg Slotspark, udført 1766. Stor betydning for den fortsatte brug af våbenet, som Grønlands specielle mærke, havde det, at Den kongelige grønlandske Handel i 1776 begyndte at anvende våbenet i sit segl.

I 1750erne varetoges handelen på Grønland af Det Almindelige Handels-Compagni, hvis segl udgjordes af et våbenskjold, hvori sås et sammenslyngget A-H-C. Handelskompagniet løb imidlertid ind i vanskeligheder, og Staten måtte overtage det den 11. maj 1774. Det blev lagt ind under Statsbalance- og Overskattedirektionen. Virksomheden fortsatte dog med en selvstændig, daglig ledelse. Den grønlandske handelsaktivitet havde kun udgjort en del af Handelskompagniets virkeområde, som tillige omfattede den islandske, finmarkske og færøske handel. Ved kgl. resolution af 13. april 1775 bestemtes det, at den grønlandske handel skulle separeres fra de øvrige handelsaktiviteter, således at der for fremtiden skulle eksistere to selvstændige foretagender med hver sin direktion, nemlig Directionen for den Grønlandske Handel og Fiskefangst og Directionen for den islandske, Finmarkske og Færøiske Handel og Fiskefangst. I Følge den kgl. resolution skulle den grønlandske handelsdirektion først træde i funktion 1. januar 1776, hvilket må anses for at være startdatoen for den endnu eksisterende virksomhed Den kongelige grønlandske Handel. En bekræftelse på denne dato er det, at virksomheden først fra denne dato fører selvstændigt segl.

Det er desværre ikke lykkedes i Rigsarkivet at finde nogen udgående skrivelse, der omhandler bestillingen af Directionens segl, men vi ved, at der

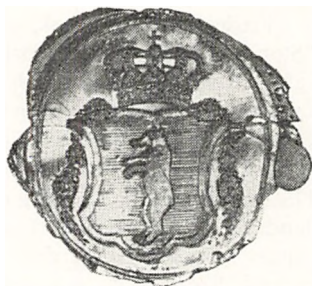
den 29. januar 1776 assigneredes en regning fra Heyman Salomon (Heyman Salomonsen) »over udstukne 2 signeter til nærværende fundats Direction« (KGHs Cassebog litra A p. 2). Denne er blevet betalt den følgende dag med 16 rigsdaler. Manden, der havde udført de 2 signeter, var en jødisk stempelstikker (såkaldt pitzerstikker), som den 8. januar 1748 havde fået borgerbrev i København. De to signeter (fig. 7 og 8) var forskellige og vil i det følgende blive omtalt som henholdsvis segl 1776-A (uden skjold) og segl 1776-B (med skjold og krone). Udformningen af seglet er bemærkelsesværdig, fordi bjørnen optræder oprejst, *gående* på bagbenene, en stilling, der som nævnt ellers kun kendes fra Speners værk samt det våben, som har været ophængt i Kancellibygningen. Det er nærliggende at forestille sig, at Heyman Salomon har hentet inspirationen fra Kancellibygningen.

6. Fantasivåben fra Speners værk
»Opus heraldicum« 1680.

7. Det ene af Den kgl. grønlandske Handels to første segl. 1776-A. (Rigsarkivet)

8. Det andet af Den kgl. grønlandske Handels to første segl. 1776-B. (Rigsarkivet)

Grunden til at man har ladet udføre 2 forskellige signeter, er det i dag ikke muligt at trænge til bunds i. Måske har man villet bruge segl 1776-B til dokumenter, som vedrørte de administrative beføjelser, som Directionen var tillagt. Man valgte alene at bruge segl 1776-A, som allerede kendes fra et brev til Overskattedirektionen dateret 22. januar 1776 (findes i dettes arkiv, korrespondance-A 1762–82). Seglet brugtes frem til 1781. Pudsigt nok kendes to eksempler på, at segl 1776-B i 1776 har været anvendt ved en »fejltagelse«, således f. eks. på et brev til Overskattedirektionen dateret 22. februar 1776.

Vi kan ved hjælp af gennemtrækningerne med segl i de enkelte af Directionens protokoller se, hvorledes brugen af segl skifter, et forhold, som samtidig på klar måde afspejler administrative ændringer.

I 1781 blev aktiviteterne, der havde henhørt under Det Almindelige Handels-Compagni frem til 1776, atter samlet i Directionen for den kongelige Grønlandske, Islandske, Finmarkske og Færøiske Handel og Fiskefangst. Denne institution antog et segl, som kombinerede de implicerede landområders våbener, herunder den grøn-

landske bjørn. Fra februar 1789 tales der om Den kongelige grønlandske handels Commission, men der bruges fortsat det kombinerede segl. Fra 1791 blev den grønlandske handel atter udskilt i en selvstændig aktivitet. Segl 1776-A anvendtes derefter atter for i 1795 helt at blive afløst af segl 1776-B, der holdt sig frem til 1908! Anvendelsen af segl 1776-B i stedet for segl 1776-A er vel nok betinget af, at man efter 1791 ikke mere anvendte den oprindelige betegnelse, hvorved dette segls omskrift ikke mere svarede til de faktiske forhold.

Efter at Norge fra 1814 ikke mere var sammen med Danmark, forlangte man fra svensk side ændringer foretaget i det danske rigsvåben. Situationen fra årene efter 1660 gentog sig. Man måtte optage nye våbener i det kongelige våben for at få huller dækket, som afståelserne havde betinget. Et udkast til et nyt kongeligt våben blev i 1819 udarbejdet af Ove Malling assisteret af maleren Ole Larsen. I sin indstilling skriver Malling »om ikke, da Norges Vaaben gaer ud, og dermed bliver Plads ledig, Islands, Færøernes og Grønlands Province-Vaabener kunde og burde paa nye optages i Danmarks Vaaben«. I Mal-

lings indstilling beskrives Grønlands våben som »en opreist siddende hvid Bjørn i blaat Felt«. Udformningen Malling gav våbenet hentede altså inspiration fra det af Frederik 3. og Christian 5. benyttede våben. Indstillingen blev approberet, og fra 1. januar 1820 indgik Grønlands våben i det kongelige, hvor det har haft sin plads siden.

Den 22. april 1905 bekendtgjorde Direktoratet for den kgl. grønlandske Handel, at Indenrigsministeriet under den 19. april s.å. havde bestemt, at der skulle indføres pakkeporto for grønlandske forsendelser. Kunstneren Gerhard Heilmann fik overdraget opgaven at tegne et pakkeportomærke. Allerede den 7. juni 1905 fremsendte Thieles Bogtrykkeri et prøvetryk af Heilmanns forslag (fig. 9), som blev accepteret. Heilmann havde taget sit udgangspunkt i den siddende bjørn i det kgl. våben og altså ikke i det segl, som Den kgl. grønlandske Handel på dette tidspunkt førte (segl 1776-B). Den siddende bjørn har nok været anset for at være mere officiel end Handelens gående oprejste. I Heilmanns runde streg fik den siddende bjørn en udformning, som tit har været genstand

9. Grønlands pakkeporto-mærke tegnet af G. Heilmann 1905.

10. Grønlands våben i Københavns Rådhus' festsal, ophængt 1905.

for mange vittige bemærkninger (»pottebjørnen«).

I 1905 blev der i Københavns Rådhus' festsal ophængt de såkaldte danske koloniers våbener. Grønlands våben, der i ophængningen indtager en dominerende plads, er bl. a. bemærkelsesværdigt ved, at det ikke tager sit forlæg hverken i det kgl. våben, Den kgl. grønlandske Handels segl eller i Heilmanns »pottebjørn« (fig. 10). Bjørnen er her anbragt i en mere fritsvævende position, der udfylder skjoldet bedre end nogen af de indtil dette tidspunkt brugte udformninger. Det har desværre været umuligt at finde ud af, hvem kunstneren bag dette våben er. Det ses anført eller hævdet, at våbenet skulle skyldes Rådhusets arkitekt Martin Nyrop, men dette må anses for at være lidet sandsynligt. Det nærmeste vi kan komme det er, at en E. Wiese sammen med Oxelbergs Snedkeri har udført træskærearbejderne i festsalen.

Et af de tilbagevendende spørgsmål i forbindelse med Grønland har været, om hvorvidt administration og handel skulle følges ad eller udøves

11. Den kgl. grønlandske Handels mærke fra 1958, tegnet af Claus Achton Friis.

af to forskellige myndigheder. Den 27. maj 1908 kom Lov om Styrelsen al Kolonierne i Grønland m. m. Ved denne lov adskiltes administrationen, der henlagdes under Styrelsen for Kolonierne i Grønland, og handelsaktiviteten, som førtes videre af Den kgl. grønlandske Handel. Sidstnævnte organ lod i den anledning antage et nyt segl, hvori Heilmanns bjørn var gengivet. Dette mærke anvendtes op til 1958. En moderniseret udformning af den siddende bjørn findes på den grønlandske 1-krone, som kom i om-løb 1957, og er udført af Harald Salomon.

I 1958 ønskede Den kgl. grønland-ske Handel i forbindelse med bygnin-gen af skibet HANS HEDTOFT at få udarbejdet en nytægning af Heilmanns 50-årige bjørn. Man henvendte sig til arkitekt Claus Achton Friis, som gav bjørnen en ny udformning, der var mere heraldisk titalende og som ty-pologisk nærmest er i slægt med bjør-nen i Rådhusets festsal. Claus Achton Friis' våben (fig. 11) blev brugt som

stævnormament på HANS HEDTOFT og blev tillige indført som Handelens mærke i almindelighed. Udformningen må betragtes som en heraldisk land-vinding.

Efter 1958 indførtes heraldiske vå-ben for Søværnets skibe, og da inspek-tionsskibet HVIDBJØRNENs våben skulle tegnes i 1961–62 – skibet er op-kaldt efter den heraldiske figur i Grøn-lands våben – var det naturligt, at Claus Achton Friis også tegnede dette. Resultatet blev et våben, som var en variant af Handelens våben (har tid-ligere været vist i H. T. bd. 1 1960–64 p. 244), men bjørnen var her gjort mere vild bl. a. ved en mere opreven pels og en større adskillelse mellem bagbenene. Dette våben tegnet til HVIDBJØRNEN har i de forløbne år mere og mere vundet hævd som Grøn-lands officielle våben. Efter Dronning Margrethe 2.s tiltrædelse i 1972 og den deraf følgende ændring af det konge-lige våben, anvendes Friis' udform-ning i dette. Grønlands våben beskri-ves i denne forbindelse som en sølv siddende bjørn i blå felt. Det er imid-

12. Jubilæumsmærke for Den kgl. grøn-landske Handels 200-års jubilæum.

lertid spørgsmålet om »siddende« er den korrekte beskrivelse af bjørnens stilling, som i den omtalte udformning er halvt siddende halvt stående.

På trods af, at Den kgl. grønlandske Handel oprettedes 1. januar 1776, ønskede man fra denne institutions side at fejre 200-års jubilæum i 1974. 150-års jubilæet var blevet fejret i maj 1924, og man ønskede ikke at fravige denne tradition. Forfatteren var i forbindelse med jubilæet behjælpelig med at fremdrage det oprindelige segl fra 1776 (segl 1776-A). Dette segl anvendtes i det jubilæumsmærke, som blev brugt i forbindelse med jubilæet (fig. 12). Mærket afspejler, hvorledes idéindholdet i Handelens mærke gennem

200 år har været bibeholdt og derigennem har øvet indflydelse på udbredelsen af kendskabet til det gamle heraldiske mærke for Grønland.

I over 300 år har den hvide bjørn nu været Grønlands specielle mærke og anvendes mere end nogensinde. Ejendommeligt er det derfor, at våbenet ikke indgik i nogen af de forslag til et selvstændigt grønlandsk flag, som der i begyndelsen af 1974 uofficielt afholdtes afstemning om i bladet Grønlandsposten (28. februar 1974). Derimod ses våbenet direkte anvendt i flag-udformning af Unge Grønlanders Råd (fig. 13), et udtryk for hvor levende det grønlandske våben er i dag.

13. Plakat, der viser Unge Grønlanders Råds anvendelse af det grønlandske våben som flagmotiv.

Utrykte kilder

Det kgl. Bibliotek
Werlauffs Samling, Håndskriftsamlingen
Rigsarkivet
Den kgl. grønlandske Handels arkiv
Statsbalance- og Overskattedirektionens arkiv

Departementet for Udenrigske
Anliggender
Seglsamlingen

Litteratur

Hans Chr. Bjerg: Grønlands våben og Den kongelige grønlandske

	Handels segl. KGH-Orientering 16. maj 1974		geistlige og verdslige Staat. 1749
Louis Bobé:	Grønlands Vaaben. Det grønlandske Selskabs Aarsskrift 1918	A. D. Jørgensen:	Peder Schumacher Griffenfeld I-II, 1893
Knud Fabricius:	Kongeloven, 1920	H. H. Schou:	Beskrivelse af danske og norske mønter, 1926
Finn Gad:	Grønlands Historie I-II, 1967-69	A. Thiset:	Vaabenmærkerne for Island, Færøerne og Kolonierne. En kritisk Undersøgelse. Aarbøger for Nordisk Oldkyndighed 3. Rk. bd. IV, 1914
Finn Gad:	KGH snart 200 år - men hvornår? KGH-Orientering nr. 36, 1969		
P. B. Grandjean:	Det danske Rigsvaaben. 1926		
Ludvig Holberg:	Dannemarks og Norges		Alle illustrationer er med undtagelse af fig. 2 og fig. 13 optaget af Rolf Müller.

Ny heraldisk litteratur

Billeder

Axel Bolvig: *Billeder – sådan set*; 104 sider med 102 illustrationer. Gyldendal 1974; Dkr. 46.

Billeder spiller en stadig større rolle i vort liv. I de seneste 20–30 år er de som underholdnings-, undervisnings-, oplysnings- og påvirkningsmiddel blevet aldeles dominerende. Det er derfor naturligt at se nærmere på »billedet« som fænomen, på hvorledes det bruges og evt. misbruges.

Hvad Axel Bolvig specielt er interesseret i, er billeder som materiale i gymnasiets historicundervisning, altså billedet som pædagogisk anvendelig historisk kilde. Hans mål er at lære eleverne (og deres lærere) at se, at lægge mærke (dvs. at gøre sig klart, hvad man ser), at forstå det man ser og at drage slutninger fra det. Samt, ikke mindst, at være kritisk over for billedet, ikke i æstetisk forstand, men over for billedets *hensigt* og hvad deraf følger. Eksempler på billeder med hensigt er hentet fra kalkmaleriers og træsnits opbyggelsehistorier, fra enevældens majestætsportrætter, fra politisk karikatur og plakatkunst, og, måske allermest slående, fra et fotografi af Lenin på talerstolen med Trotski ved sin side, hvor Trotski senere er blevet retoucheret bort.

Bolvig skriver om billeder som formidler af en nøgen besked, om neutralt fortællende billeder, om følelsesladede billeder, om symbolske billeder, om billedet som æstetisk oplevelse, og om hvad man kan læse ud af de forskellige kategorier. Hans fortolkninger kan jeg ikke altid være enig med ham i, men det er naturligvis uvæsentligt. Det afgørende er, at han vil lære folk at bruge deres øjne og deres forstand.

Nogle få af bogens billeder indeholder heraldiske enkeltheder (fx dronning Fi-

lippas gravsten i Vadstena fra 1430), og flere andre nærmer sig ved deres motivet eller stil »det heraldiske«. Vigtigere er dog, at bogens hele sigte falder sammen med en heraldikers interesser. Den der studerer heraldik, må hele tiden se, bide mærke i alle enkeltheder af det han ser, og jævnføre det med hvad han har set andre steder. At interessere sig for heraldik er en skole i at se, og her kan Bolvigs bog være nyttig og give impulser.

Rent sprogligt er det desværre en tung march. Dele af bogen er så tyngt af ukonkrete, ukoncise, uigennemarbejdede formuleringer, at det kan nærme sig det uforståelige. Et helt nyt begreb som »semiotik« (side 11) – studiet af hvorledes mennesker kan meddele sig til hinanden? – forklares slet ikke, medens almindeligheder bliver udsat for omstændelige definitioner, der i virkeligheden (opdager man, efter en tredje, besværet gennemlæsning) er en gang på stedet. Eller hvad mener man om følgende (på side 85): »Ethvert billede kan betragtes som en overordnet struktur, der kan betegnes som et gensidighedsforhold, dvs. en bestemt orden i billedsproget mellem to eller flere enheder, som er karakteriseret ved opposition eller association«.

Vil det ikke tage pippet fra selv den mest interesserede elev? Det er synd, for emnet er, eller kunne have været, både væsentligt og fængslende.

S. T. A.

Arte et marte

Arte et marte er navnet på det nydelige årsskrift, som det svenske Ridarhuset nu har udsendt gennem mere end et kvart århundrede. Skriftet er ikke i handelen, men den hvis interesser går specielt i retning af adelsheraldik burde forsøge gennem venner eller forbindelser i Sve-

rige at skaffe sig nogle af disse hefter. Selv store anstrengelser vil blive rigeligt belønnet, hvis forehavendet lykkes.

Lad os tage et par smagsprøver fra de seneste årgange:

En TASS-meddelelse fra Tallinn (Reval) oplyser, at 92 udskårne begravelsesvåbener (huvudbaner) i byens domkirke står for at skulle restaureres. Sammen med kirkens epitafier og gravstene danner disse våbener en af Østeuropas største heraldiske samlinger. Det er C. G. U. Scheffer, der viderebringer og kommenterer dette telegram.

Gustaf Aberg skriver veloplagt om et par brudekister. Den første blev fundet på et loft. Den var blåmalet og dekoreret med blomster, men bag denne folkelige udsmykning skjulte et højadeligt 4-ånevåben sig. Den anden kiste dukkede op på en auktion. På den var der to skjolde. Ved hjælp af kisternes heraldik føres vi på en spændende rundtur til toneangivende kredse i den dansk-skånske adel i 1600-tallet. I en kort efterskrift befries læseren for ængstelse for kisternes skæbne. Den første havnede på et museum, den anden vendte hjem til stamhuset.

Riddarhusets samling af skjolde for de introducerede slægter suppleres stadig. I næsten hver årgang kan Leif Pålsson præsentere nye adelige slægter eller nye skjolde for gamle slægter som af en eller anden grund ikke har haft deres våbener ophængt på Riddarhuset. De seneste våbener er maalede af svensk heraldiks nestor, kunstneren David Friefeldt.

Selv om der er skrevet tykke bøger om »Shakespeare heraldik« er det alligevel lykkedes Erik Spens at finde en hidtil overset forbindelse mellem slægterne Pfeiff's våbener og en passage i Shakespeares Macbeth. Det drejer sig om de afhugne grene, som i slaget ved Dunsinuan blev brugt af Macbeths modstandere som camouflage. Desværre er grenene i våbenerne »degenererede« til køller hen-slængte over vildmænds skuldre.

Hast.-

Rapport fra Liège

Recueil du 11e Congrès International des Sciences Généalogique et Héraldique; 546 sider + adskillige plancher + fortegnelse over genealogiske og heraldiske foreninger og institutioner; Liège 1972, trykt i Portugal 1973. Pris 1500 BF (beløbet sendes til kongressens konto nr. 210-0056232-24 i Société Générale de Banque, Bruxelles).

Hurtigere end sidst foreligger rapporten fra den internationale genealogiske og heraldiske kongres i Liège. Det er en bog af format som en munkesten, men indholdet er knap så tungt eller tørt som tegl.

Der er 65 foredrag, hvoraf de seks skandinaviske hævder sig meget smukt. Af virkelig almen heraldisk interesse skal nævnes:

Nils G. Bartholdy med et foredrag på tysk om Dannebrogordenens oprettelse og de ældste riddervåbeners tilblivelse. Et emne forfatteren tidligere har behandlet her i *Heraldisk Tidsskrift*.

Hans A. K. T. Cappelen, der på engelsk redegør for hvad han kalder det heraldiske system af normer. Fra rapporten citeres: »Arms that violate the norms in a serious manner will be criticized by experts, and will not be regarded as arms in a heraldic sense«.

Leon Jéquier, som på fransk sammenholder våbenbøgerne Bellenville og Gelre.

Gustaf von Numers, der på tysk giver en oversigt over den finske adels våbenføring.

C. G. U. Scheffer, der på fransk beretter om nutidens militære og kommunale faner og flag i Sverige. Artiklen er rigt og smukt illustreret.

Hans Schlyter, som på fransk gennemgår den svenske kongekrones udvikling gennem tiderne. Den virkelige krone sammenholdes med heraldiske gengivelser bl. a. på mønter, og udviklingen i Sverige sammenlignes med den tilsvarende i Danmark og Norge.

Af lidt mere speciel interesse er C. G. Cramptons bidrag på bredt amerikansk om indianske totemmærker ristede på klippeflader.

Xavier de Ghellinck Vaernewyck præ-

senterer på fransk de endnu noget spinkle resultater af studiet af et i Ungarn fundet maleri forestillende en turnering i Antwerpen i 1494.

C. S. Schilbred bevæger sig — på engelsk — i grænselandet mellem heraldik, sigillografi, bomærker og genealogi i sit foredrag om livad segl kan fortælle.

Sluttelig bør nævnes Elisabeth Korn's foredrag om altertavlen i St. Lamberti kirken i Plettenberg i Westfalen. Foredraget har kun ganske lidt med heraldik at gøre, men det er en fængslende beretning om, hvordan man via heraldik, genealogi og personalhistorie kan få en altertavle til at røbe en mængde detaljer om en tysk adelsmands ambitioner, hans familierelationer og hans forhold til kirken.

Som bilag til rapporten følger en nyttig fortegnelse over alverdens genealogiske og heraldiske foreninger og institutioner.

Haxt.-

To norske slægtsbøger

Herman L. Løvenskiold og Axel Løvenskiold: *Slekten Løvenskiold gennem 300 år i Norge*, Oslo 1974 (adr.: Herman L. Løvenskiold, Bankplassen 2, Oslo) og *Slekten Dietrichson 1724-1974*, ajourført og redigeret av Jan W. Krohn-Holm, udgitt av slektskomiteén, Oslo 1974 (adr.: KA-skolen, Meltzersgt. 4, Oslo 2, pris 150.- N. Kr.).

Hovedindholdet af disse bøger er naturligvis genealogisk og personalhistorisk. Når de anmeldes her, er det imidlertid, fordi de begge indledes med en lille illustreret afhandling om de respektive slægtsvåbener.

Løvenskiold'erne priser sig heldige over i en heraldisk forfaldstid at have fået et våben, som tilfredsstillende de krav middelalderen stillede, nemlig én figur (løve), én tinktur (blåt) og ét metal (sølv). Udover en farvelagt tegning af våbenet — udført af seglkonserver Odd Fjordholm — bringer artiklen flere eksempler på våbenets anvendelse i segl i forskellige stilarter.

Dietrichson'erne giver også gode eksempler på deres våbens anvendelse i segl, men ofrer desuden plads på en tolkning af våbenets symbolik. Motivet er et anker med to duer siddende på ankerstokken. Stundom har ankeret to stokke, og duerne sidder da på den øverste stok. Dette udlægges således: »Haab og Tro at den Helligaand i Jesu Kristi navn gir slekten velsignelse fra himlens evige Gud i Udødelighet».

Haxt.-

Pomp and Circumstance

J. H. & R. V. Pinches: *The Royal Heraldry of England; Heraldry Today*, 10 Beauchamp Place, London S.W.3. London 1974. XVIII + 334 sider, 9 farveplancher og 258 illustrationer i sort og hvidt. Pris 12 £.

Når en lang række kendte heraldikere indledningsvis takkes for hjælp og bistand i en bog om et heraldisk emne, bliver man uvilkårligt mistænksom. Når, som her, en af disse fremragende forskere er Dr. Ole Rostock af Sigmundsvej, Sweden (!), så går jeg til bogen med en mærkelig blanding af ærefrygt og skepsis.

Efter en imponerende bibliografi på fire sider giver jeg mig bævende i lag med forordet. Jeg styrkes ved at konstatere, at forfatterne, med et citat fra ingen mindre end Sir Bernard Burke, ikke tør udelukke muligheden af, at deres værk skulle være behæftet med en enkelt fejl eller to.

Nu er jeg nået til side — nej pagina — XV og skal i gang med den egentlige indledning. Den er faktisk god. Der siges noget væsentligt og principielt om det kongelige engelske våben og dets bitegn, om de forskellige typer af kroner og om andet tilbehør til det fuldstændige våben.

Vel igennem romertallene kan man endelig komme igang med selve bogen. Det hele er godt tilrettelagt. Vi begynder med Edward Bekenderen og går derefter kronologisk fremad. Efter hver konge næv-

nes hans dronning(er) og deres eventuelle børn og børnebørn. 36 stamtavler gør det lettere at holde rede på hvem der er hvem. For næsten enhver af de hundreder af personer der nævnes gives en kort biografi og en blasonering af hans eller hendes våben. Ofte ledsages teksten af en illustration, men mærkelig nok har man ikke villet ofre en sådan på Erik af Pommerns hustru, dronning Philippa, selv om hendes våben er kendt fra segl og afbildet både på Kronborg, i Canterbury og i Vadstena.

Forfatterne har ellers lagt stor vægt på at fremskaffe et så varieret, originalt og karakteristisk illustrationsmateriale som muligt. Mange af billederne publiceres her for første gang. Farvereproduktionerne er af udmærket kvalitet, selv om man i nogle tilfælde synes forlæggene har været udsat for en lidt hårdhændet beskæring. De sort/hvide illustrationer har i mange tilfælde lidt samme skæbne og står på grund af trykkekunsten ikke altid så klart og skarpt som ønskeligt. Det er synd og skam.

Forfatterne påviser flere gange forskelle mellem det tildelte våben og det førte. F. eks. førte dronning Caroline Mathilde af Danmark og Norge fejlagtigt Karl den Stores krone i et hjerteskjold i fjerde felt af sit våben. Dette segl gengives iøvrigt atter senere i bogen og er her beklageligvis blevet forvekslet med dronning Louises segl.

I en række tillæg gennemgås de fyrstehuses våbener, som gennem tiderne har haft flere tilknytningspunkter til den kongelige engelske heraldik. I appendix 6, som omhandler Rusland, finder jeg atter en fejl, men jeg tør næppe sige, om det er ved illustrationen eller ved den tilhørende billedtekst. Det drejer sig om en gengivelse fra *Annuaire de la Noblesse de Russie, 1900*, af den kejserlige ørn belagt på brystet med *the arms of Romanov impaling Denmark*. Våbennets andet felt er imidlertid ikke Danmarks, men det hertugelige Slesvig-Holstenske, hvor dog hjerteskjoldet (bestående af Oldenburg og Delmenhorst) er kronet.

Værket slutter med en billedfortegnelse og et kombineret emne- og navneregister. Det er en vægtig bog med et væld af oplysninger. Det er en flot bog, men den er bestemt ikke uden skæmmende fejl og mangler.

Heraldry Today er iøvrigt et stort forlag, der står for udgivelsen og genudgivelsen af en lang række heraldiske værker. Boglister og brochurer tilsendes enhver, der skriver til forlaget.

Haxl.-

Herolderne

Brian Killick: *The Herald's*, 192 sider.
Hamish Hamilton, London 1973; ca. £ 2.50 indb.

En heraldisk roman? Ja, en slags, eller i hvert fald en roman om herolde. Den foregår i vore dage, og er halvt en farceagtig kriminalfortælling, halvt en ironisk skildring af livet på det Heraldiske Kollegium, *College of Arms*, i London.

Kollegiets chef, med titlen Hosebånds Våbenkonge, *Garter King of Arms*, ønsker at trække sig tilbage. De øvrige heraldiske embedsmænd: våbenkonger, herolde og persevanter, skal derefter, af deres midte, vælge hans efterfølger. Nogle af dem ønsker brændende at blive den nye *Garter*, andre sætter Kollegiets og heraldikkens tarv over personlig ambition. Eller gør de? Bogen handler om, hvad der går for sig, medens man tager stilling til det forestående valg: Intriger, bagtalelser, trusler, bestikkelse, en forførelse, afpresning, anonyme breve, telefonopringninger til toldkontrol og skattevæsen, ildspåsettelse, falske anklager, ja og hele tre pludselige dødsfald . . .

Bogens baggrund er dels de (meget forskellige) heraldiske embedsbrøders privatliv, dels selve deres professionelle og kollegiale tilværelse i *College of Arms'* bygning i Queen Victoria Street. Selv om bogens tone er humoristisk og skildringen ikke går i heraldiske detaljer, får man dog et indtryk dels af de individuelle herolders arbejde med deres genealogiske og

heraldiske opgaver, dels af selve institutionens historie og struktur. Forfatteren er slet ikke nogen dårlig skribent. Bogen er delvis ganske grinagtig læsning. Og af

College of Arms og dets mennesker får man et billede, som nok er karikeret, men afgjort ikke uden lighedspunkter.

S.T.A.

Dåbsfadet i Ønslev kirke

Af O. H. M. baron Haxthausen

MIT ikke særlig velordnede heraldiske arkiv har jeg en »file« med uopklarede sager. Det er ikke sager, der er totalt opgivne og henlagte, men sager som jeg altså bare er kørt fast i.

Af og til tager jeg omslaget frem, piller en sag ud og prøver om den eventuelt kan angribes fra en ny vinkel. Somme tider belemrer jeg en anden heraldisk interesseret med en sag i håb om, at han med friske øjne kan se det, jeg har stirret mig blind på.

Enkelte gange lykkes det at få en sag fra mappen opklaret, og resultatet bliver måske en lille artikel til Heraldisk Tidsskrift; men lige så tit som et problem løses, er der havnet et par nye uopklarede sager i »filen«.

Den sag, der her skal omtales, indtager lidt af en særstilling i kategorien. For det første er det en ret gammel sag. Jeg tror at jeg blev opmærksom på problemet for en 10-12 år siden. For det andet er sagen nu så godt som opklaret, men stadig mangler »beviserne«. For det tredje er problemet egentlig slet ikke heraldisk, men alligevel ganske interessant.

I Ønslev kirke på Falster er der et

dejligt stort dåbsfad af messing, af den i danske kirker ikke ualmindelige type, som blev lavet i Sydtyskland i slutningen af 1500-tallet. På fadets fane er indgraveret et 2 + 2-anevåben med Brok i første felt, Viffert i andet, Bille i tredje og Lindenov i fjerde felt.

Der er ingen tvivl mulig, våbenet må repræsentere Christian IV's drikkebroder Esge Brok og hans hustru Christence Viffert. Esges moder var Margrethe Bille og Christences moder var Anne Lindenov. Over våbenet står da også deres initialer: E. B. C. W. og under våbenet står årstallet 1618.

Netop her, hvor alt er klart og lige til, opstår problemet. Esge Brok har aldrig haft nogen forbindelse med Ønslev kirke. Det er faktisk usandsynligt, at han overhovedet nogen sinde har set kirken endsige sat sine ben i den. Det samme gælder Christence. Hvorfor skulle de så skænke kirken et kostbart dåbsfad?

Dåbsfadet antyder selv, at andre personer må med ind i billedet, for oven over Esges og Christences initialer står der endnu et par: O. S. M. M.; men hvem kan det være? Utallige opslags-

værker har været gennemgået, der har været rettet henvendelser både i Øst og i Vest, men alt var resultatløst.

Så for nylig kom der skred i sagen. Det kom i form af et brev fra Falsters lokalhistoriker og museumsdirektør, F. Nabe-Nielsen. Under en i anden anledning foretaget gennemgang af gravmælerne i Roskilde Domkirke var han stødt på parret Ove Skade og Augusta Margrethe Marschalch, og han havde hæftet sig ved, at Ove Skade i perioden 1653-57 var lensmand på Nykøbing slot og over hele Falster.

Hvis vi ser bort fra »Augusta«, så passer dette par jo fint til initialerne, og i betragtning af at Ønslev kirke fra reformationen og op til 1767 hørte under Nykøbing slot, er det helt naturligt, at det er lensmanden, der sørger for kirkeinventaret, herunder dåbsfadet. Det eneste, der måske kan undre én i denne forbindelse, er, at Ove Skade ikke lader sin hustru og sit eget våben gravere på fadet, men nøjes med deres initialer.

Endnu er der uløste gåder. I hvilken kirke har dåbsfadet oprindelig stået? Hvorfor blev det fjernet? Hvornår kom det til Ønslev? – Atter har undersøgelserne til dato været uden resultat. Arkiverne, de gamle regnskaber og Esges dagbøger er alle tavse om dåbsfadet. Tilbage står kun en lidt uvidenskabelig udvej: vi må tage fantasien til hjælp og sandsynliggøre hvad der skete.

Den foretagsomme Esge Brok til Gammel Estrup og en halv snes andre godser i Jylland, på Sjælland og i Skåne var i 1597 blevet lensmand på Dronningborg i Randers. Det var et gammelt gråbrødrekløster, der var blevet omdannet til et kongeligt slot. Fra midten af 1500-tallet og ind i begyndelsen af 1600-tallet synes der at have været livlig byggeaktivitet. Så at sige

alt skulle repareres, bygges større eller bygges helt om. Kirken i nordfløjen har muligvis ikke krævet større ombygning, men det er rimeligt at forestille sig, at lensmanden, måske som afslutning på ombygningen, skænker slotskirken det prægtige dåbsfad i 1618.

I 1625 dør så Esge Brok som den sidste mand af slægten og, som det hedder, »tog sit våben med sig i graven« – sølvfeltet med en fra skjoldfoden opstående blå spids.

Ulykker vælter nu ind over Randers. I 1627 bliver byen indtaget og besat af Wallensteins soldater. I april 1644 kom svenskerne. To regimenter lå her i tre måneder, og fjenden udskev en brandskat på 24.000 rigsdaler. I november samme år kom selveste general Helmuth Wrangel og opslugt sit hovedkvarter i byen. Også i krigen 1657-60 var byen besat.

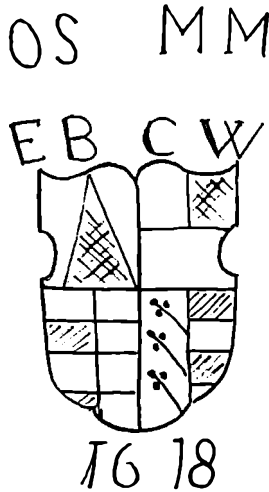
Jeg tænker mig, at en eller anden behjertet sjæl under disse urolige tider har gemt kirkesølvet og det dejlige dåbsfad væk.

Ove Skade, af slægten Skade II med to sølvmåner mellem to stilkede grønne kløverblade i blå felt, kan have kendt Esge Brok. Sikkert har han i hvert fald hørt om ham. Ove var 16 år gammel, da Esge døde. Fra Oves Kærbygård nord for Århus er der ikke mere end ca. 30 km til henholdsvis Randers og Gammel Estrup. Om han har haft kendskab til dåbsfadet fra slotskirken og dets skæbne ved vi ikke, men det kan ikke udelukkes.

Efter at Ove i 1653 er blevet lensmand på Nykøbing slot, er det så, at Ønslev kirke kommer ind i billedet. Kirkens smukke gamle romanske kalkstensfont savner et mere tidssvarende dåbsfad. Den nye lensmand skaffer det – Esge Broks fad fra den senere nedrevne Dronningborg slotskirke i Randers.

Sagen om dåbsfadet i Ønslev har nu fået sit særlige omslag i mit arkiv; men stadig må den henregnes til de uopklarede. Det irriterer mig grænse-

løst at stå uden beviser og dokumentation for, at det virkelig er gået sådan til. Kan nogen bortjage min irritation?

Nutida heraldik

DEN 30. november 1974 gik kammarherre C. G. U. Scheffer af med pension efter 21 år som Sveriges statsheraldiker. I den anledning var der i Riksarkivet i Stockholm arrangeret en udstilling, »Nutida heraldik«, omfattende bl. a. alle de kommunevåbener, som er blevet fastsat i Scheffers embedsperiode og som repræsenterer den nye stil, »fladestilen«, der blev knæsat samtidig med at han kom til som statsheraldiker, i 1953. Mange af disse våbener kendes fra Heraldisk Tidsskrifts spalter.

I forordet til udstillingens katalog skrev Scheffer selv nogle ord om heraldikkens rolle i nutiden, om dens former og farver, og om dens forhold til vor tids malerkunst og kunstneriske idealer. I al sin beundringsværdige korthed opsummerer dette forord de synspunkter og erfaringer, som har ledet Scheffers heraldiske gerning. Formuleringerne fortjener at kendes af en større kreds, og med forfatterens tilladelse optrykkes de her, til overvejelse og til inspiration:

Denna utställning är på en gång anspråkslös och anspråksfull.

Anspråkslös genom den improviserade formen och genom den begränsade omfattningen.

Anspråksfull genom sin syftning. Den vill visa att den heraldiska bilden är ett tidsenligt uttrycksmedel och att heraldiken har en plats att fylla i dagens samhälle.

Det är en felsyn att tro att heraldiken med det demokratiska genombrottet skulle ha kommit att sakna uppgifter.

Motsatsen är fallet i det att allt fler grupper börjat ta de heraldiska uttrycksmedlen i anspråk. Så sker inom administrationen och det alltmer organiserade samhället i övrigt. Härtill kommer att samtliga kommuner, inte endast de gamla städerna, börjat föra vapen. Denna utställning är ett vittnesbörd därom.

Alltsedan tillkomsten av riksarkivets heraldiska sektion och statens heraldiska nämnd år 1953 har frågan om vapenmålning stått i brännpunkten. Det gäller den för heraldiken grundläggande avvägningen mellan färg och form. Dessa båda element står ofta i strid med varandra. Heraldikens strävan efter starkast möjliga färgverkan utesluter en detaljerad form och ett valörbetonat måleri. Som princip för heraldiken måste uppställas att fråga endast är om en fördelning av ytmässiga färgplan.

Under heraldikens första tid, högmedeltiden, var dessa grundsatser självfallna, för de överensstämde med tidens måleri. Grafisk renässans, skulptural barock, förförisk rokoko och romantiskt naturmåleri har emellertid varit svåra att förena med heraldikens stränga lagar och understundom bragt heraldiken på avvägar, varifrån det gällt att föra den tillräta. Utsikterna att vinna förståelse härför är nu gynnsamma. Ytmässighet och klara, obrutna färger har återigen blivit aktuella inom måleriet. Cirkeln är sluten. Heraldiken befinner sig i det lyckliga läget att vara på en gång tidsenlig och trogen sin egenart. Det har den inte varit på flera hundra år.

HERALDISK TIDSSKRIFT

udgives af *Societas Heraldica Scandinavica*, hvis medlemmer modtager det gratis. Der udkommer to numre årligt, i marts og oktober. Medlemskab koster pr. år Dkr. 70 eller hvad der svarer hertil. Medlemskab én gang for alle (kun for personer): det 20-dobbelte.

Indbetaling sker bekvemst gennem *dansk postgiro 11 23 74*, Societas Heraldica Scandinavica, c/o bogtrykker St. U. Zangenberg, Øverødvej 22, 2840 Holte, Danmark. Ved indbetaling på postkontor bør også i Sverige, Norge og Finland anvendes de danske girokort, som selskabet sender til medlemmerne. Girokortene lyder på Dkr. og gælder for Dkr., men indbetaling sker naturligvis i det pågældende lands egen mønt.

Ældre numre af tidsskriftet

Numrene 1, 9, 13 og 16 er udgæet. Alle øvrige numre kan stadig fås. Priserne er som følger, portofrit:

Til og med nr. 20, pr. stk. Dkr. 15. – Nr. 21–23, pr. stk. Dkr. 20. – Nr. 24–30, pr. stk. Dkr. 25. – Fra og med nr. 31, pr. stk. Dkr. 35. Ved køb af 10 eller flere numre 25 % rabat.

Redaktør:

Major O. H. M. baron Haxthausen, Snesere, 4733 Tappernøje, Danmark

Redaktionsudvalg:

Redaktør Sven Tito Achen, Kong Georgsvej 52, 5. sal, 2000 København F

Forfatteren Hans Krag, Lastad, Søgne, Norge

Kontorschef Gustaf von Numers, Topeliusgatan 9 A 2, 00250 Helsingfors 25, Finland

Stadsarkitekt Hans Schlyter, Norrlidsgatan 13, 852 50 Sundsvall, Sverige

Amtsdirektør, cand. jur. Ernst Verwohlt, Strandengen 4, 4000 Roskilde, Danmark

Skrivende medarbejdere i dette nummer:

Lektor Sven Bankeström, Asgatan 21, 591 00 Motala, Sverige

Arkivar, cand. mag. Hans Chr. Bjerg, Jellerød Have 117, 2980 Kokkedal, Danmark

Kommendör Rutger Croneborg, Thulehem 56, 223 67 Lund, Sverige.

Henrik Degerman, Irjala gård, 03400 Vichtis, Finland

Frater Bengt Olof Kälde, Kloster Erlach, A-4174 Niederwaldkirchen, Østrig

Stadsarkitekt Hans Schlyter, Norrlidsgatan 13, 852 50 Sundsvall, Sverige

Stud. mag. Claus M. Smidt, Holsteinborgvej 7, 2720 Vanløse, Danmark

Heraldisk Selskabs styrelse:

Redaktør S. T. Achen, Kong Georgsvej 52, 5. sal, 2000 København F (formand)

Arkivar, cand. phil. Nils G. Bartholdy, Rigsarkivet, Rigsdagsgården 9, 1218 Kbh. K

Major O. H. M. baron Haxthausen, Snesere, 4733 Tappernøje, Danmark

Dr. phil. Herman L. Løvenskiold, Riksarkivet, Bankplassen, Oslo

Teckningslärare fil. kand. Jan Raneke, Vallgatan 3, 234 00 Lomma, Sverige

Dr. h. c. Ole Rostock, Sigmundsvej 8, 2880 Bagsværd, Danmark (sekretær)

Hovrättsrådet Bo Tennberg, Kyrkoespl. 10 C 14, 65100 Vasa 10, Finland

Bygningskonservator, cand. mag. Allan Tønnesen, Godthåbsvej 79, 1. sal, 2000 København F

Bogtrykker St. U. Zangenberg, Øverødvej 22, 2840 Holte, Danmark (kasserer)

Tidsskriftets ekspedition:

Bogtrykker St. U. Zangenberg, Øverødvej 22, 2840 Holte, Danmark